

TEVRAT HÜKÜMLERİ VE MEZOPOTAMYA KANUNLARI IŞIĞINDA
KÖLELİK

Slavery in Light of the Torah Laws and Mesopotamian Codes

Vatan ALTAŞ¹ ve Cuma Ali YILMAZ²

¹ Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ, altasvatan439@gmail.com, orcid/0000-0003-4989-8870

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, cayilmaz@firat.edu.tr, orcid/0000-0001-7230-4378

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
07.11.2023

Kabul/Accepted:
13.01.2024

DOI:

10.18069/firatsbed.1387298

Anahtar Kelimeler

Mezopotamya, Tevrat, Köle

ÖZ

Toplumsal sınıfların keskin sınırlar ile ayrıldığı Eskiçağ medeniyetlerinde, köleler toplumun en alt tabakasını oluşturmaktadır. Bir kimsenin köle sınıfına mensup olması, köle bir ailede dünyaya geldiği için doğuştan edinilebilen bir kimlik olduğu gibi, savaş esiri olmak ve borç sebebiyle rehine olmak gibi sebeplerle hür bir kişinin sonradan köle sınıfına indirgenmesi de oldukça yaygın bir uygulamadır. Zamanla toplumlarda köle sahibi olmanın bir ayrıcalığa dönüşmesi, köle sayılarında dramatik bir artışa neden olmuştur. Söz konusu artışa paralel olarak, Eskiçağ medeniyetlerinin hukuki metinlerinde, köleler yer almaya başlamıştır. Çalışma konumuz olan Tevrat ve diğer Mezopotamya medeniyetlerinin yazılı kanunlarında kölelik ibareleri, kölelerin yer aldığı yaralanma ile biten kavgalar, hırsızlık, kaçak köle gibi kölelere dair muhtelif kanun maddelerine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Kölelere yönelik kanun maddeleri birçok medeniyette paralellik gösterirken Tevrat'ta köleler, İbrani ve İbrani olmayan köle olmak üzere etnik kökenine göre sınıflandırılmıştır. Çalışmamızda söz konusu medeniyetlerin kölelere yönelik kanun maddelerinden yola çıkarak, kölelerin toplumsal statüsü ve hakları ele alınmıştır.

ABSTRACT

In ancient civilizations where social classes were sharply distinguished, slave constituted the lowest stratum of society. One's membership in the slave class could be acquired from birth, as they were born into slave families, but it was also common for individuals to be reduced to the status of a slave later in life due to reasons such as being captured in warfare or being taken as a hostage due to debts. Over time the ownership of slaves became a privilege, leading to a dramatic increase in the number of slaves in society. Corresponding to this increase, legal texts in ancient the written laws of other ancient Mesopotamia civilizations, there are detailed provisions regarding slaves, including various legal articles related to slaves involved in disputes that ended in injury, theft, and runaway slaves. While legal provisions related to slaves showed similarities in many civilizations, the Torah in particular, classified slaves based on the their ethnic origins, distinguishing between Hebrew and non-Hebrew slaves. In our study, based on the legal provisions concerning slaves in these civilizations, the social status and rights of slaves are examined comparatively.

Keywords

Mesopotamia, Torah, Slave

Atıf/Citation: Altaş, V. ve Yılmaz, C. (2024). Tevrat Hükümleri ve Mezopotamya Kanunları Işığında Kölelik. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 1, 401-418.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Vatan ALTAŞ, altasvatan439@gmail.com

1. Giriş

M.Ö. 7. Binyılda henüz tarım toplumu olan Mezopotamya’da M.Ö. 4. ve 3. Binyıllara gelindiğinde daha medeni bir yönetsel sistemin kurulduğu görülmektedir (Dinçer, 2017: 26). Bu dönemde toplumun bir yönetici ve ruhban sınıfı tarafından belirli bir düzen içerisinde yönetildiği görülmektedir. Birden fazla sosyal tabakadan oluşan Eskiçağ medeniyetlerinde toplumun en alt tabakasını köle sınıfı oluşturmaktadır. Tarım toplumlarının gelişmesi sonucunda üretimin insan gücüne dayalı olarak arttığı görülmektedir. Üretimin gelişmesi ile birlikte gerekli insan gücünün temin edilmesi sorunu da kölelik sınıfının ortaya çıkmasıyla çözülmüştür (Lengelle, 1993: 58-60).

Toplumsal bir varlık olan insanların belirli bir düzen içerisinde bir arada yaşamalarını sağlamak için belirli bir güç zümresi tarafından hazırlanan ve uygulanan kurallar bütününe hukuk denilmektedir. Yazı kullanılmadan önce her medeniyetin kendine has töre ve sözlü kuralları vardır (Bilgiç, 1947: 572). İlk devlet teşkilatlanmalarının kurulması ve yazının icadı ile birlikte Mezopotamya bölgesinde yaşanan gelişmelerin büyük çoğunluğu kayıt altına alınmış, toplum düzen ve huzurunun sağlanması amacıyla kanunlar yazılı hale getirilmiştir. Yazıyı kullanan medeniyetlerin kurulması ile birlikte toplumun bir arada yaşaması için geçerli kurallar da yazı ile kayıt altına alınmıştır.

Eskiçağ tarihinin önemli kaynaklarından biri olan Tevrat’ta da kölelere yönelik önemli ifadeler vardır. Tevrat’ın kölelere yönelik kendine özgü hükümleri vardır. Eskiçağ dünyasının önemli bir sınıfsal grubunu teşkil eden köle sınıfının İsrail toplumu içerisindeki konumunu anlamak için Tevrat’ın kölelere yönelik hükümleri incelenecektir. İsrail oğullarının kendilerinin kölelikten gelmelerinden sebep Tevrat’ta yer alan köle hükümleri de konunun daha iyi anlaşılması için önem arz ettiğini düşünmekteyiz.

Bir reform niteliği taşıyan Sümer kralı Urugakina’ya ait yazıtlar ile birlikte kölelere yönelik kanunlar da yazılı metinlerde yer almaya başlamıştır (Yılmaz ve Yılmaz, 2018: 35). Yazılı hukukun gelişmesi ile birlikte düzenlenen kanunnamelerin birer Prolog ve Epilog’a¹ sahip olarak daha da sistemli hale geldikleri gözlemlenmektedir. Yazı ile kayıt altına alınmış en eski hukuk kayıtlarından başlayarak kölelere yönelik hukuk maddeleri de düzenli olarak detaylanarak arttığı gözlemlenmektedir.

Toplumun mevcut sorunlarına açıklık getiren kanunnamelerin kölelere yönelik hükümleri vardır. Bu kanunnamelerin kölelere yönelik maddeleri incelenerek kölelerin toplumdaki konumları, günlük yaşamları, hakları ve sınırları hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Büyük siyasi mücadelelerin yaşandığı Eskiçağ dünyasında kölelik sınıfının oluşmasını sağlayan ilk etken bu mücadeleler sonucunda savaş esiri olarak ele geçirilen düşman askerlerinin saray tarafından iş gücü alanında kullanılmak istenmesidir. Daha sonra çeşitli amaçlar ile ve farklı sosyal zümreler tarafından köle kaynaklarında ve kölelerin kullanım alanlarında çeşitlilik oluşmuştur. Bu kaynakların çeşitlenmesi ile birlikte toplum içerisinde daha fazla yer edinen kölelerin doğrusal bir şekilde kanunnamelerde de daha fazla yer edinmişlerdir.

Köle sınıfının ne zaman ortaya çıkmış ve köleler ne amaçla kullanılmıştır? Bahsi geçen medeniyetlerde köle sınıfının sahip oldukları haklar nelerdir? Köleler hangi kaynaklardan temin edilmektedir? Kölelerin kendi aralarında üstün kimlikleri var mıdır? Tevrat ve diğer medeniyetlerin kölelik kavramları arasında benzerlikler ya da farklılıklar var mıdır? Dini bir kitap olarak Tevrat’a göre köle sınıfının sınırları nelerdir? Çalışmamızda bu ve benzeri soruların cevapları aranmaktadır. Gerekli görülen kısımlarda Tevrat ve diğer medeniyetlerin hükümlerine mukayeseli bir bakış açısı ile yaklaşılarak konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

2. Tevrat’ta Köle Hükümleri

Tevrat, Eskiçağ Tarihi araştırmalarında önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. İlk beş kitabın oluşturduğu Tora bölümü Hz. Musa’ya indirildiğine inanılan ve Yahudi inanç geleneğinin temel esaslarını teşkil etmektedir (Kaynak, 2007: 204). On Emir ve diğer hukuk kurallarını da içerisinde barındıran Tevrat’ta birçok konuda olduğu gibi kölelik hususuna yönelik hükümler de mevcuttur. Köle, İbranice’de “ebed” kelimesi çalışmak kelimesi “bd” kökünden türetilmiş ve tutulmuş işçi anlamına gelen “eved” çoğulu “Avedim” kelimeleri ile kullanılmaktadır (Üzüm, 2013: 166).

¹ Kanunnamelerin hazırlanma aşamasında kanunlardan önce ve sonra, önsöz-son söz olarak kanun koyucu kralların daha çok kendi hükümranlıklarını meşru hale getirmek için yazılmaktadırlar. Daha fazla detay için bkz. (Finkelstein, 1968/1969: 103).

Köle kanunları ele alınırken Tevrat'ta dikkati çeken husus "İbrani köle" olarak özel bir ifadenin kullanılmasıdır. Çünkü Tevrat'a göre Yahudiler asla köle olarak satılamazlar.² Rab onları ancak kendisine hizmetkâr olsunlar diye yarattı inancı İsrail oğulları arasında hâkimdir (Heger, 2005: 335). Yahudilerin köle olmaları ancak hırsızlıktan yakalanan kişinin çalıntı ürünü ödeyemediği durumlarda ürün değeri karşılığında köle olarak çalışması ve maddi durumdan dolayı kişinin borcuna karşılık kendi rızası ile özgürlük yılına değin kölelik yapabilirler. Her iki durumda da belirlenen süre sonunda Yahudi olan köle özgürlüğüne tekrardan kavuşmaktadır. İbrani kölelere yönelik olan bu kanun maddelerinde araştırmacılar tarafından tartışılan husus özgürlük yılı olarak belirtilen yedinci yılın bütün köleleri kapsayan bir tarih mi yoksa köle durumuna düşen her bir İbrani köle için farklı zaman dilimlerinin geçerli olması hususudur (Lemche, 1976: 42). Kanaatimizce bu durum her İbrani kölenin özgürlük yılının ancak altı yıl çalıştıktan sonra köle durumundan kurtulabilirler. Çünkü Tevrat kanunları toplu bir özgürlük yılı ifadesine yerine altı yıl çalışmalı ifadesini vurgulu bir şekilde kullanmaktadır.

Tevrat'ın kölelere yönelik hükümleri İbrani asıllı köleler ve İbrani olmayan köleler olmak üzere iki farklı köle grubuna yöneliktir. Tevrat'ta İbrani asıllı kölelere yönelik şu hükümler yer almaktadır: satın alınan bir İbrani kölenin kölelik süresi altı yıl ile sınırlandırılmıştır. Yedinci yılda köle herhangi bir özgürlük bedeli ödemediği takdirde özgürlüğünü kazanmaktadır. Kölelinin isteği doğrultusunda köle ömür boyu efendisine köleliği de kabul edebilirken efendisinin himayesi altında evlenen köleler özgürlük yılları geldiğinde ancak kendileri bundan faydalanabilmektedir. Efendisine ömür boyu köle olmayı kabul eden İbrani kölelerin kölelik ibaresi ise kulaklarının delinmesidir (Mısırdan Çıkış: 21/1-8). Birkaç kölelik ibaresinin kullanılmasına rağmen ömür boyu köle olmayı kabul eden İbrani kölelerin sadece kulaklarının delinmesi hususu onun İbrani olmayan kölelerden kolayca ayırt edilmesi için kullanıldığını düşünmekteyiz.

Borçların her yedi yılda bir affedilmesi hususu sadece İbrani kölelere yönelik bir uygulamadır. Tevrat'ta yoksulluk sonucunda kendisini köle olarak satan İbrani kölelere yönelik ifadeler mevcuttur. Yoksulluk yüzünden kendisini köle olarak satan bir İbrani ancak altı yıl çalıştırılabilir ve yedinci yılda çocukları ile birlikte serbest bırakılmalıdır (Levililer: 25/39-41). Belirli bir ücret karşılığında kendisini satan bir İbrani ancak özgürlük yılına değin çalışabilmektedir.

Tevrat'ta İbrani kadın kölelere yönelik hükümler de bulunmaktadır. Cariye olarak satılan bir İbrani kadın köle erkek köleler gibi özgür bırakılmayacak. Bunun yerine evin beyi ya da evin beyinin oğlu ile evlendirilmesi telkin edilmektedir. Kızın nişanlanıp sonradan boşanmasına yönelik olarak kızın köle olarak satılması kesinlikle yasaklanmıştır. Kıza iyi davranılması öğütlenirken aynı zamanda kızın geleceğinin de teminat altına alınması için hükümler vardır. Kızın kocası ikinci bir kadın ile evlenirse kızın giysi, nafaka ve karılık haklarının verilmesini aksi durumda kızın özgür bir kadın olmasına yönelik hükümler mevcuttur (Mısırdan Çıkış: 21/8-11). İbrani erkek kölelere nazaran İbrani kadın kölelere daha ihtimamlı yaklaşıldığı görülmektedir. Bu hükümler İbrani kadınların köle olmalarına bakılmaksızın İsrail toplumu içerisinde büyük öneme sahip olduklarını göstermektedir.

Tevrat kölelerin sahipleri tarafından kör edilmesi ya da dişinin kırılması durumunda özgür bırakılmalarını emreder (Yasanın Tekrarı: 21/26-27). Kanaatimizce bu hüküm İbrani kölelere yöneliktir. Nitekim diğer kanun maddelerinde de İbrani kölelerin, İbrani olmayan kölelere nazaran sosyal statü bakımından çok daha üstün olarak kabul gördüklerine değinmiştik. Diğer Eskiçağ medeniyetlerine bakıldığında ise bu minvalde bir uygulamaya şahit olmamamız da bahsi geçen kanunların İbrani kölelere yönelik olduklarına olan kanaatimizi güçlendirmektedir. Nitekim kölelerin özgürlüklerini kazanmaları ancak karşılığını ödemeleri sonucunda mümkündür.

"Efendisinden kaçıp size sığınan bir köleyi efendisine teslim etmeyeceksiniz" (Yasanın Tekrarı: 23/15) Tevrat'taki kölelere yönelik birçok kanun maddesi de İbrani kölelere yönelik olup İsrail toplumu arasında dayanışmanın artırılması amaçlanarak düzenlenmiştir (Good, 1967: 962).

"Bir adam bir cariyeyle yatarsa, eğer kadın nişanlı, bedeli ödenmemişse, ikisi de cezalandırılacak ama öldürülmeyecektir" (Levililer: 19/20).

Tevrat'a göre bir kızın nişanlandıktan sonra tamamen damada ve ailesine ait olabilmesi için ancak başlık parasının ödenmesi gerekmektedir. Eskiçağ toplumlarında kızlar için başlık paralarının ödenmeleri onların

² Levililer,25/42. İsrail oğulları Tanrı'nın çocukları olarak tanımlanmış ve satılmaları yasaklanmıştır. Köle olmanın birden fazla sebebi vardır. Tevrat'ta her ne sebep ile olursa İsrail oğullarının sonsuza dek köle olmalarının önüne geçmek amacıyla köle olarak satılmaları yasaklanmıştır.

belli bir ücret karşılığında verilen eşya statüsünde oldukları anlamına gelmemelidir. Aksine toplum içerisinde birey olduklarının nişanesi olarak kabul edilmelidir. Çünkü Hitit kanunlarından 35. madde incelendiğinde; başlık parası verilmeden kaçırılan ve bu şekilde belirli bir süre yaşayan kadınların artık köle oldukları ifade edilmektedir (Karauğuz, 2018: 75). İbrani olmayan kölelerin belirli yaşamsal haklara sahip olmaları dışında mal olarak görülen İsrail toplumunda bu hükmün İbrani cariyelere yönelik olduğu izlenimini vermektedir.

İbrani kölelere yönelik olarak yukarıda bahsi geçen kanunlar dışında İbrani olmayan kölelere yönelik hükümler de mevcuttur. İbrani olmayan köleler İsrail oğullarının sahip oldukları mal olarak görülmektedir (Yasanın Tekrarı: 15/1-3). “Komşunun evine, tarlasına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.” (Yasanın Tekrarı: 5/21) Eşnunna kanunları 40. Hammurabi 7. madde ve diğer medeniyetlerin kanunları da incelendiğinde köleler genel olarak kıymetli mal varlıkları olarak görülmektedir. Maddeler içerisindeki sıralamalarına da dikkat edildiğinde, Tevrat’ta ev ve tarladan sonra en önemli kıymet olup dönemin önemli mal varlığı olan öküzden hemen önce erkek ve kadın köleler yazılmaktadır. Aynı durum çivi yazılı kanunlarda da benzerlik göstermektedir. Köleler genellikle altın ve gümüşten sonra, öküzden hemen önce yazılmaktadır. Yahudi toplumu da dâhil diğer bütün Eskiçağ toplumlarında da altın ve gümüşten sonra en değerli maddi varlık unsuru olarak köleler sayılmaktadır.

“Bir adam erkek ya da kadın kölesini değnekle döverken öldürürse, kesinlikle cezalandırılacaktır. Ama köle hemen ölmez bir iki gün sonra ölürse, köle sahibi ceza görmeyecektir. Çünkü köle onun malı sayılır” (Yasanın Tekrarı: 21/20).

Mezopotamya kanunları incelendiğinde kölelerin insani hakları konusunda bilgi veren nadir kanun maddeleri vardır. Tevrat’ın bu kanun maddesiyle İsrail toplumunda kölelerin sahip olduğu insani haklarını öğrenebilmekteyiz. Köleler, çocuklarına dahi miras olarak bırakılan kıymetli mal varlıkları olarak görülmektedir (Levililer: 25/44-50). Sahip, malı olmasına rağmen köle üzerinde her türlü hakka sahip olmadığını göstermektedir. Verilen bu hükümlerin İbrani olmayan kölelere yönelik oldukları kanaatindeyiz. İleride de görüleceği üzere benzer hükümler bazı Eskiçağ Medeniyetlerinin kanunnamelerinde de yer almaktadır.

“Eğer bir boğa bir erkek ya da kadın köleyi öldürürse, kölenin efendisine 30 şekel gümüş verilecek ve boğa taşlanacaktır” (Yanın Tekrarı: 21/32). Kısas esasının uygulanması köleye karşılık 30 şekel gümüş ve boğanın öldürülmesi pratiğinde uygulanması hükmün İbrani olmayan kölelere yönelik olduğunu göstermektedir. Tevrat, İbrani olmayan bir köleyi mal olarak görmesine rağmen kölenin sahibi tarafından dahi olsa zarar görmesi durumunda belirli cezai işlemlerin uygulanması gerektiğini yukarıda görmüştük. Kölenin ölmesinden sonra boğanın taşlanması da kölelerin sahip oldukları insani haklardan ve köle sahibinin zararı için kısas esası ile köle boğadan 30 şekel gümüş daha kıymetli gösterilmektedir. Bu madde ile öğrenmekteyiz ki Tevrat’a göre ortalama bir köle bedeli 30 şekel iken bu fiyat Eşnunna kanunları 55. ve 57. Maddelerde 15 şekel gümüş, Ugarit, Nuzi ve Alalah metinlerinde de köle fiyatları değişkenlik göstermekle birlikte ortalama köle fiyatları 30 ve 40 şekel gümüş olarak belirlenmektedir (Mendelsohn, 1955: 68). Her iki fiyat arasındaki farkı olmasının sebebi olarak ta iki medeniyet arasındaki zamansal farktan kaynaklandığını düşünmekteyiz. Tevrat kanunlarına köle bedelinin daha yüksek olarak belirtilmesi, bütün toplumlarda ağırlık değer ölçülerinin bilinmemesi ve aradaki zaman ve coğrafya farklılığından dolayı İsrail toplumunda insana verilen kıymetin daha fazla olduğu anlamını taşımamaktadır (Good, 1967: 954).

Bir savaş esirinin köle olmasına yönelik hazırlanan bir kanun maddesinde köleye karşı yapılacak uygulamaları detaylıca anlatılmaktadır. Bu kanun maddesine göre savaş esiri olarak ele geçirilen bir kadın ile evlenilebilir. Tutsak eve götürüldükten saç tıraş edilmeli, tırnakları kesilmeli ve üzerinden tutsaklık giysileri çıkarılmalıdır (Yasanın Tekrarı: 21/10-13). Bu kanun maddesi savaş tutsağı olarak ta köle durumuna düşmenin diğer Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi Yahudi toplumunda da olduğunu göstermektedir. Tutsağa saç tıraş, tırnak kesilmesi ve esir giysilerinin çıkarması görevlerinin yüklenmesi, diğer Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi Yahudi toplumunda da benzer ibarelerin kölelik belirtileri olduğunu göstermektedir. Nitekim Babil sürgünü sonrasında Yahudi kültüründe çeşitli Babil izlerine rastlamak mümkündür. Büyük Babil Yararılış Destanı’nın yedi ve Gılgamış Destanı’nın da on iki tablet üzerine yazılması İsrail toplumunda bu sayılara yüklenen astral anlamları açıklamaktadır (Gunkel, 2009: 25). Benzer uygulamaların olmasının nedeni olarak Yahudilerin Babil’de geçirdikleri sürgün yıllarında Babil kültüründen etkilendiklerini düşündürmektedir.

“Köleleriniz, cariyeleriniz çevrenizdeki uluslardan olmalı. Onlardan uşak ve cariye satın alabilirsiniz. Ayrıca aranızda yaşayan yabancıların çocuklarını, ister ülkenizde doğmuş olsun ister olmasın, satın alıp onlara sahip

olabilirsiniz. Onları miras olarak çocuklarınıza bırakabilirsiniz. Yaşamları boyunca size kölelik edecekler. Aranızda yaşayan bir yabancı ya da geçici olarak kalan biri zenginleşir, buna karşılık bir İsraili kardeşin yoksullaşmış kendini ona ya da ailesinin bir bireyine köle olarak satarsa, satıldıktan sonra geri alınma hakkı vardır. Kardeşlerinden biri, amcası, amcasının oğlu veya yakın akrabalarından, ailesinden biri onu geri alabilir. Ya da yeterli para bulursa, kendisi özgürlüğünü geri alabilir” (Levililer: 25/44-50). 54- “Bu yollardan özgürlüğüne kavuşmasa bile, özgürlük yılında çocuklarıyla birlikte özgür olacaktır ” (Levililer: 25/54).

Bu kanun maddelerinde Tevrat’ın İbrani köle ve İbrani olmayan köleler için detaylı bir açıklama yapılmıştır. İbrani olmayan ve çevre uluslardan olan köleler alınıp satılabilmekte, çocuklara miras olarak bırakılabilmekte ve en önemlisi çocukları dahi alınıp satılabilir. İsrail toplumu için kutsal olan, borç ve hırsızlık sonucu köle durumuna düşen İbranilerin kölelikten kurtulma şartları açıklanmaktadır. İbranilerin köle olmamaları için bütün şartlar zorlanmaktadır. Köle olarak satılmalarından sonra dahi bir akrabaları tarafından bedelleri ödenerek özgürlükleri muhakkak verilmektedir. Bu hak sadece İbrani kölelere ait olup İbrani olmayan kölelerin yaşamları boyunca köle olma zorunlulukları vardır.

3. Sümer Hukuku’nda Köle Kanunları

Bütün Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi Sümer kavimlerinde de toplumsal bir sınıf olarak geniş bir tabana sahip köle sınıfı toplumun en alt tabakasını oluşturmaktadır. Kölelerin sosyal statülerinin anlaşılması ve toplumsal rollerine yönelik doğru bir yorumun yapılması için en önemli kaynağı medeniyetlerin anayasaları teşkil etmektedir. Kölelik, Sümer kaynaklarında çok eski bir sınıf olarak gösterilmekle birlikte ‘LUNIT AH’ (erkek) “KUR” (Ülke/Düşman ülke)= Düşman Ülke Erkeği/Adamı ideogramı ile gösterilmektedir (Langdon, 1920: 493). Sümer kayıtlarına göre köleliğin ortaya çıkması savaş esirlerinin ele geçirilmesi ile birlikte olmuştur. Kölelerin sosyal hakları ve günlük yaşamları hakkında yeteri kadar açık deliller olmasa da konuya dair önemli ipuçları vermektedir. Bu Eskiçağ medeniyetlerinin köleleri temin ettikleri en önemli kaynak savaş esirleri olmakla (Bozkurt, 1981: 70) beraber hırsızlık sonucunda zararını ödeyemeyen hür vatandaşların, borçlarını ödemeyen şahısların bizzat kendileri ya da ailelerinden herhangi bir kimseyi borca karşılık rehine vermeleri gibi durumlarda da köle sayılarının arttığını görmekteyiz. Ayrıca bir çocuğun anne ve babasını reddetmesi veya babanın evlatlarını ya da evlatlıklarını reddederek onları köle olarak satılmaları da köle nüfusunun kaynakları arasında gösterilmektedir (Bozkurt, 1981: 70).

3.1. Urugakina Kanunlarında Kölelik

İlk kanun koyucu Lagaş kralı Urugakina öncesinde toplumun önemli bir kesiminin bozuk ekonomik düzen dolayısıyla saraya ve soylu ailelere köle olduğu görülmektedir (Dinçer, 2017: 25). Kendisinden önceki baskıcı rejimin kötü etkilerinin silinmesi amacıyla Urugakina tarafından hazırlanmıştır. Direkt kanun olarak yazılmayan Urugakina yazıtları, reform talimatnamesi niteliğinde olup kralın, tanrı ve tanrıça adına yaptığı işlerin yazıldığı bir prolog (Bilgiç, 1963: 107) ve kendi reformlarını anlattığı epiloğa sahip iki tarihi kitabeden oluşmaktadır (Kınal, 1983: 135). Eskiçağ medeniyetlerinde ödenemeyen borçlardan dolayı köle olma zorunluluğu mevcuttu. Urugakina, mevcut yozlaşmış düzeni yıkararak oluşturduğu yeni düzende, en büyük gurur kaynağı olarak da halkın devlet memurları tarafından sömürülmesinin önüne geçtiğini anlatmaktadır (Bailkey, 1967: 1222). Dul, yetim ve fakirlerin korunması hususunda önemli tedbirlerin alınması mağdurları koruma politikasının Tevradı zamandan önce geliştiğini göstermektedir (Fensham, 1962: 129). Kralın bu duruma yönelik yaptığı reform borç köleliği hususunda bir ilki teşkil etmektedir. Bir prolog ve epiloğunun olması nedeni ile bazı araştırmacılar tarafından kanun olarak ta kabul edilmektedir (Bilgiç, 1963: 107).

Reform olarak nitelendirilen Urugakina Kanunlarında, köleliğe yönelik sadece bir madde vardır. Devlet memurlarının zorbalıklarına önlem alınması amacı taşıyan bu kanun maddesi ile birlikte bir ürün ya da mal ancak sahibinin rızası varsa satılabilmektedir. Borcu dolayısıyla köle durumuna düşenler için genel bir af niteliği taşıyan bu kanun maddesi borç köleliği konusunda kanun niteliği taşıyan ilk belge örneğidir. (Tosun ve Yalvaç, 1989: 28). Erken Mezopotamya kanunlarında ailelerin kredi almak amacıyla çocuklarını rehine bıraktıkları bu nedenle Lagaş kralı Enmetena’nın, Lagaş’ta borçların hafifletilmesi ve böylece anne ve çocukların yeniden birleştirilmesi teklifinin olduğu iddiası mevcuttur (Reid, 2017: 12).

3.2. Ur-Nammu Kanunlarında Kölelik

Eskiçağ Mezopotamya medeniyetlerinde kanun niteliği taşıyan ilk belge III. Ur Sülalesinin ilk kralı Ur-Nammu (M.Ö.2111-2094) dönemine tarihlendirilen ve kendi ismi ile anılan kanunlardır (Dinçol, 2003: 5). Çeşitli yasal ve yasadışı eylemler, kölelik, cinsel suçlar, evlilik ve yaralanmalar gibi sosyal konularda hükümler içermektedir (Roth, 1995: 14). Bir prolog ve 6-7 maddeden oluşan Ur-Nammu kanunlarında epilog yoktur (Tosun, 1973: 566). Suç tasvirinin yapıldığı maddelerde “Eğer” denilerek maddelere giriş yapılması kanun niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Kanun maddelerinin yazılı olduğu kısmın büyük çoğunluğu kırıktır. Kölelere yönelik maddelerin çevirisi şu şekildedir:

5. Madde: Bekâr bir kadın kölenin bakireliğine zarar verilmesi durumunda suçlu 5 şekel gümüş ödemek ile yükümlü kılınmıştır (Scholz, 2017: 109). Bikri bozulan kadın köle için yapılan 5 şekel gümüş ödemesi kölenin sahibine yapıldığı kesin olmamakla (Scholz, 2017: 109) birlikte kabul edilen görüştür. Kıymetli mal varlığı olarak kabul edilen kölelerin zarar görmesi maddi değerlerini düşürmektedir. Böylece yapılan ödemenin köle sahibinin zararının karşılanmasına yönelik olduğunu düşünmekteyiz. Bu düşünceden ayrı olarak zinanın toplumsal yapıya zarar verdiğinden dolayı çok ağır cezalar ile önüne geçilmek istendiği düşüncesini savunan araştırmacılar da vardır (Heger, 2005: 339).

14. Madde: Kölelerin kaçmasına yönelik düzenlenen kanun maddesinde ise köleyi yakalayıp geri getiren kişiye 2 şekel gümüş köle sahibi tarafından ödül olarak verilmektedir (Finkelstein, 1968/1969: 70). Kölelerin firar etmesi durumu bütün köle sahibi Eskiçağ medeniyetlerinde karşılaşılan bir durumdur. Sürekli olarak tekrarlanan bu durum karşısında bütün yönetim merkezleri karşılaşılabilecek karışıklıkların önlenmesi amacıyla yapılması gerekli ceza ve ödül işlemleri kanun maddeleri ile düzene bağlanmıştır.

21.Madde: Bu kanun maddesinde bir kadın köle karşılığı olarak 10 şekel gümüş fiyat belirlenmiştir (Finkelstein, 1968/1969: 70). Bu kanun maddesi kölelerin kıymetli mal varlıkları olarak görüldükleri düşüncesinin toplumda ne kadar yaygın olduğunu görmektedir. Böylece güçlü ödemelerin köleler ile yapıldığı da kanıtlanmaktadır.

Sayılan bu kanun maddeleri göstermektedir ki kölelerin sadece toplumun iş gücünü karşılayan bir sınıftan ziyade aynı zamanda ciddi bir maddi kaynak olarak ta görülmektedirler. Kaçak kölelerin yakalanmaları durumunda önemli bir para ödülünün olması bu durumun bir iş sektörü olmuş fikrini doğurmuştur. Nihayetinde köle sınıfı nüfus bakımından da önemli sayıya erişmiş olmalı ki bu kanun maddelerinin düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Bakire bir köle kadının bikrinin bozulmasının cezası 5 şekel olarak belirlenmesi bakire kölenin daha kıymetli olduğu fikrinin oluşmasına neden olmaktadır. Fakat bazı araştırmacılar bu cezanın toplum ahlaki göz önüne alınarak düzenlendiğini iddia etmişlerdir. İkinci görüş kanaatimizce daha makbuldür. Yüksek cezai işlemin uygulanmasının nedeni sadece ahlaki bir durum olmamakla birlikte aynı zamanda toplum huzuru göz önüne alındığını düşünmekteyiz. Nitekim bu dönemde kadın bir kölenin fiyatı 10 şekel gümüş olarak belirlenmiştir.

22.Madde: “Eğer bir kimsenin kadın kölesi, (evin) hanımı gibi davranırsa küfrederse (evin hanımına veya beyine) lölçü tuzla (evin hanımı veya beyi) onun ağzını yıkayacaktır.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 42). Ağzın tuz ile yıkanması sonucunda, diş minelerinde incelme ve diş etlerinde aşınma meydana gelmektedir. Böylece sahiplerine karşı saygısızlıkta bulunan köle uzun bir süre ağzında yaralarla yaşayarak hatasının bedelini ödemektedir. 23.Madde: “Eğer bir kimsenin kadın kölesi (evin) hanımı gibi davranırsa ona (evin hanımı veya beyi) vurursa.” (Finkelstein, 1968/1969: 70). Her iki kanun maddesinin kölelerin sahiplerine yönelik davranışlarının düzenlenmesine yönelik olması bu dönemde toplumda köle sınıfının henüz yerleşik bir yaşama düzenlerinin olmadığını göstermektedir. Benzer şikâyet ve davaların çok olması üzerine düzenlenen bu kanun maddeleri kölelik düzeninin toplumda henüz tam anlamıyla yerleşmediğini düşündürmektedir. Sadece kadın kölelere yönelik kanun maddelerinin olması Ur-Nammu Kanunlarının kendine has bir özelliğidir. Özellikle kadın kölelerin evin hanımına yönelik davranışları ve bu davranışlar karşısında uygulanacak cezalar belirtilmektedir. Erkek kölelere yönelik kanun maddelerinin olmaması, kanun maddelerinin büyük çoğunluğunun tahrif edilmiş olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

3.3. Ana İttisu Kanunlarında Kölelik

Ninive’deki Asurbanipal kitaplığında 11 tablet olarak ele geçirilen bu kanunların ismini ilk kelimedenden (Ana ittisü) almaktadır (Kinal, 1983: 137). Yapılan mukayeseli çalışmalar sonucunda III. Ur sülalesi döneminde yazıldıkları kanısına varılmıştır (Kinal, 1983: 137). Basit hukuki terimler kullanılarak yazılmaya başlanan bu

tabletler hukuki düşüncenin temelini teşkil etmesinden dolayı Hukuk Tarihi açısından önem arz etmektedir (Landsberger, 1939: 265).

23. Madde: Babasını reddeden bir evladın maruz kalacağı durumu anlatan bu kanun maddesinde; babasını reddeden bir evlat babası tarafından kölelik alameti olan tıraşı yapılır ve kölelik damgası vurularak satılabilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 47). Eskiçağ medeniyetlerinde köleler ve hür vatandaşların farklı bir şekilde tıraş edildikleri açıkça görülmektedir. Maddiyat ve daha birçok belirleyici unsurlardan oluşan sınıfsal farklılıklar, farklı tıraş stilleri ile dışarıdan bakıldığında kişinin hür ya da köle olduğu anlaşılmaktadır. Tevrat'ta ise dik başlı olan, ebeveynlerinin sözünü dinlemeyen oğullar için şehrin dışında taşlanarak öldürülme cezası mevcuttur.³ Böylece Eskiçağ medeniyetlerinde ebeveynlere karşı yapılan saygısızlığın karşılığında ağır cezaların olduğu görülmektedir.

KOL IV.

13. Madde: Bu kanun maddesi ile köle işçilerin günlük ücretlerinin ifade edilmesinin yanında, kiralanan işçi kölenin hastalanması, yaralanması veya kaçması durumunda sorumluluğun tamamen sahibine ait olmasıdır. Aynı zamanda bu kanun maddesi ile iktisadi hayat üzerine de bilgi verilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 48).

4. Sami Hukuk'unda Köle Kanunları

4.1. Lipit-İştar Kanunlarında Kölelik

Mezopotamya'da başa geçen ve yaklaşık 100 yıl hüküm süren ilk Sami krallık olan İsin krallığı, kendilerini Ur, Sümer ve Akad kralı olarak da ilan ederek Sümer kültürüne de sahip çıkmışlardır (Koroğlu, 2006: 98). Sami kökenli ilk kanunların sahibi olan ve İsin Hanedanlığının beşinci kralı olan Lipit-İştar, takriben M.Ö. 1920 yılında tahta geçmiş ve 11 yıl hüküm sürmüştür (Bilgiç, 1963: 109). III. Ur Sülalesinin henüz yıkılmamış olmasından dolayı Sami olan Lipit-İştar ve hanedanı halkın uyum sağlaması için yürütülen politika gereği Sümer olarak yazılmıştır (Kinal, 1983: 138). Pensilvanya Üniversitesi'nin Nippur'da gerçekleştirdiği keşif gezisi sırasında ele geçirilen dört tablet üzerinde yapılan çalışmalar sonrasında, bir ön söz ve bir epiloğu olduğunun anlaşılmasından sonra Lipit-İştar ismi çözülmüştür (Steele, 1948: 426).

Lipit İştar kanunlarının 12 ve 13 numaralı kanun maddeleri kölelik ile ilgili olup köle fiyatlarının öğrenilmesi açısından önem taşımaktadır. Kaçak bir köle başkasının evinde yakalanırsa ve kaçması üzerinden bir ay geçmişse köleye karşılık olarak köle sahibine bir köle ya da 15 şekel gümüş verilmelidir (Steele, 1948: 437-438). Birbirleriyle bağlantılı olan bu iki kanun maddesinden de anlaşılmaktadır ki dönemin büyük bir ekonomik paydasını ve toplumsal sınıfını oluşturan kölelerin kaçırılması tabii olarak toplumda karışıklıklara neden olmuştur. Bu durumun bütün Eskiçağ medeniyetlerinde varlığı, konuya yönelik kanun maddelerinin mevcudiyetinden dolayı aynı durumun diğer Eskiçağ medeniyetlerinde yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu kanunlar ile de bu dönemde bir kölenin maddi karşılığının 15 şekel gümüş olduğunu öğrenmekteyiz. Kaçak kölenin bir ay sonra yakalanması üzerine iade edilmek yerine bedelinin ödenmesi ise geçen bu sürenin toplum geleneğinden kaynaklanan bir durum olduğunu düşünmekteyiz.

Devamında kaleme alınan kanun maddelerinde kölelerin kendi ücretlerini ödemeleri durumunda özgürlüklerini satın alabilmektedirler. Kölelerin kendi özgürlüğünü alabilmeleri belirli bir ücret karşılığında çalışabildiklerini de göstermektedir. İsrail toplumuna bakıldığında ise bu durum sadece İbrani köleler için geçerli olduğunu görmekteyiz. Ancak İbrani kölelerin özgürlüklerine kavuşmaları için ödenmesi gereken bedel ya bir akrabaları tarafından ödenir ya da İbrani köle özgürlük yılına değin çalışarak kendi özgürlük bedelini ödeyebilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 65; Steele, 1948: 438).

Köleler arasında ayrıcalıklı sınıfın olduğunu kanıtlayan gösteren kanun maddeleri mevcuttur. Miqtum⁴ olarak isimlendirilen kölelerin saraya ait olup, kanaatimizce de politik ya da devlete yararlılık durumlarında saray tarafından kişilere hediye edilen kölelerdir. Bu kölelerin geniş haklara sahip olarak efendilerini seçebildiklerini görmekteyiz. Toplumsal sınıflandırma olarak kölelik sınıfına mensup bu kişilerin, sarayın verdiği kutsallık ile daha ayrıcalıklı köleler olarak yaşamlarını devam ettirebildiklerini görmekteyiz (Tosun ve Yalvaç, 1989: 65).

25. Madde: *"Eğer bir adam bir kadın alırsa, (evlenirse) (kadın) ona çocuk doğurursa, çocukları hayatta ise ayrıca bir cariye, efendisine çocuk doğurursa baba, cariye ve çocuklarına özgürlüklerini verirse cariyenin çocukları efendisinin çocukları ile evi bölüşmeyeceklerdir."* (Tosun ve Yalvaç, 1989: 66-67). Köleler, toplumda

³ Yasanın Tekrarı 21/18-21

⁴ Borç durumundan dolayı köle olan kimse. Detay için bkz: (Akkuş, 2007: 22).

sadece maddi unsur olarak kalmamış aynı zamanda aile hayatı içerisine de dâhil olmuşlardır. Efendilerin kendilerine ikinci kadın olarak aldıkları cariyelerden doğan çocuklar öncelikle köle olarak görülmektedirler. Babaları tarafından özgürlükleri verilen köle kadının çocukları böylece baba mirasından faydalanamadıkları görülmektedir. Bir sonraki kanun maddesinde açıkça ifade edildiği gibi tek eşliliğin esas olduğu bu toplumda ancak ilk eşin ölümünden sonra evin beyi, cariyesini köle konumundan evin hanımı konumuna yükseltmesinden sonra cariyeden olan çocuklar baba mirasından hak elde edebilmektedirler (Tosun ve Yalvaç, 1989: 67). Bu durum açıkça göstermektedir ki bir çocuğun köle sınıfından hür sınıfına yükselmesi ve baba mirasından faydalanması ancak anne ve babasının hür olmalarına bağlıdır. Aksi durumda köle olarak doğan çocuk ancak baba mirasından vazgeçerek kendilerine özgürlükleri verilmektedir. Nitekim köle bir ailede doğan bir çocuk köle olarak kabul edilmekte ve efendisinin malı olarak sayılmaktadır. Her köle ancak kendi özgürlük bedelini ödedikten sonra kölelikten kurtulabildiği kanaatindeyiz. Benzer bir durum Tevrat'ta da geçmektedir. Gilat oğlu Yiltafyığit bir adam olmasına karşın babasının ilk eşinden olan çocukları tarafından annesinin sosyal statüsünü bahane göstererek baba mirasından men ederek evden kovmuşlardır⁵ (Hakimler: 11/1-2).

4.2. Eşnunna Kanunlarında Kölelik

Eşnunna (Tel Asmar), Bağdat'a 81 km mesafede, Dicle'nin büyük kollarından bir olan Diyala Nehri'nin doğusunda yer alan M.Ö. 3. ve 2. binyılda dönemin önemli kentlerinden biri olmuştur (Köroğlu, 2006: 101). Ele geçirilen ilk Akadca metin olan Eşnunna kanunları, kanun koyucu kral ismi yerine yazıldığı şehrin ismi ile bilinmekle birlikte kral Daduşa dönemine tarihlendirilmektedir (Bilgiç, 1963: 111). Uzun çabalar sonucu tamamının bir araya getirildiği Eşnunna kanunları 60 paragraftan oluşmaktadır.⁶

15. Madde: *“Bir tüccar ve bir meyhaneci kadın, bir erkek kölenin ve bir kadın kölenin elinden gümüşü, arpayı, bitkisel yağı tüketinceye kadar almayacaktır.”* (Tosun ve Yalvaç, 1989: 80). Akadca yazıya geçirilmiş olan Eşnunna kanunlarının bu maddesi köleler de dâhil üzere toplumun parçalarından olan sosyal ve sınıfsal gruplara yönelik himaye içermektedir. Diğer kanun maddelerinin de prologları incelendiğinde ilk göze çarpan hususun toplumdaki adaletsizlik olduğudur. Bu kanun ile kral, halkının en alt sınıflarından olan kölelerin haklarının korunduğunu ifade etmektedir.

16. Madde: *“Mirastan (henüz hissesini) almamış bir adamın oğlu(na) veya bir köleye güvenilmeyecektir.”* (Tosun ve Yalvaç, 1989: 80). Bu kanun maddesi ile birlikte karakterlerine bakılmaksızın toplumun en alt sınıfı köle ve babasının mirasından henüz faydalanamayan oğulların en güvenilmez grup olduklarını öğrenmekteyiz. Nitekim diğer kanun maddesi ile de sabit olunmuştur ki bir evladın toplum nezdinde kabul görebilmesinin en büyük şartı olarak öncelikle babası ve annesi tarafından kabul görülmesidir. Ebeveynler memnun olmadıkları evlatlarını evden kovabilir ve dahi köle olarak satma hakkına sahiptirler (Tosun ve Yalvaç, 1980: 80). Bir evladın toplum nezdinde kabul görülebilmesi için öncelikle ailesi tarafından kabul görülüp mirastan pay alması gerekmektedir.

22. Madde: *“Eğer bir adam bir adamdan hiç alacağı yoksa ve adamın kadın kölesine haciz korsa, kölenin sahibi ‘senin benden hiç alacağın yok’ tanrı yemini yapacak ve kadın kölenin değeri olan gümüşü tartacaktır”* (Tosun ve Yalvaç, 1989: 81). Tamamen mal sahiplerinin haklarının korunmasına yönelik olan bu madde ile kölelerin toplumda kıymetli maddi varlık olarak görüldüklerini göstermektedir.

23. Madde: *“Eğer bir adamın bir adamdan hiç alacağı yoksa (buna rağmen) adamın kadın kölesine haciz kor ve haczettiğini evinde alıyor ve ölümüne sebep olursa kölenin sahibine 2 kadın köle ödeyecektir.”* (Tosun ve Yalvaç, 1989: 81). Yine mal sahiplerinin korunmasına yönelik olan bu madde ile de, toplumsal huzurun korunması amaçlanmaktadır. Bir kölenin ölümüne karşılık iki kölenin ödenmesi mecburiyeti ile köle hırsızlığının önüne geçilmek istenmektedir.

31. Madde: *“Eğer bir adam, (başka) bir adamın kadın kölesinin bokrini bozarsa 1/3 mina gümüş ödeyecektir, kadın köle sahibinin malı olarak kalacaktır.”* (Goetze, 1951-1952: 88). Bu kanun maddesi ile bikri bozulmamış bir kadın kölenin daha değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bir kadın kölenin bokrinin bozulmasının bedeli olarak ta 20 shekel gümüş yani bir köle bedeli ceza ödenmektedir. Eşnunna Kanunlarının 26. Maddesinde aynı

⁵ Lipit-İhtar kanunlarının 27. Maddesinin Tevrat'taki karşılığı niteliğinde olan bu benzerliğin detayı için bkz. (Mendelsohn, The Disinheritance of Jephthah in the Light of Paragraph 27 of the Lipit-Ishtar Code, 1954).

⁶ Eşnunna kanunları hakkında detaylı bilgi için bkz. Reuven Yaron, The Laws of Eshnunna. Albrecht Goetze, The Laws of Eshnunna.

durumun özgür bir kadın için gerçekleşmesi durumunda fail idam cezasına çarptırılmaktadır (Scholz, 2017: 109). Aynı suçun farklı sınıflara karşı işlenmesi durumunda farklı cezaların uygulanması burada dikkatimizi çekmektedir. Bu durumda Eski Çağ Medeniyetlerinde kölelerin insan olmalarından daha ziyade önemli bir maddi varlık olarak algılandığını göstermektedir (Scholz, 2017: 110).

33. Madde: “Eğer bir kadın köle kandırır, bir adamın kızına kölenin oğlunu (awilim)⁷ verirse, o büyüdüğü zaman, efendisi onu bulursa onu yakalayacak. Onu uzaklaştıracak (geri alacaktır).” (Reid, 2017: 15) Kölelerin, yeni doğmuş çocuklarını, efendilerini kandırmak suretiyle bir başkasına verdiklerini ifade eden bu kanun maddesi ile köle sahiplerinin aynı zamanda kölelerinin çocuklarının da sahipleri olduğu anlaşılmaktadır. Bir köle, efendisini kandırmak suretiyle çocuklarını başka birine verir ve aradan uzun yıllar dahi geçse durumun anlaşılması üzerine sahip o çocuğu geri alma hakkına sahiptir.

34. Madde: “Eğer sarayın bir kölesi oğlunu veya kızını büyütme üzere bir muşkenum’a⁸ verirse, verdiği oğul ve kız saray (geri) alacaktır.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 82).

35. Madde: “Sarayın köle kadının oğlunu alan kimse, karşılığını (köleye köle) saraya ödeyecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 82).

Her iki kanun maddeleri saraydan kaçırılan köle çocuklarını konu edinmeleri ortak özellik olsa da kanunlar arasında yoruma açık farklılıklar da vardır. Köleler, çocuklarını bir üst sınıf olan özgür ikinci sınıf vatandaş olarak değerlendirebileceğimiz Muşkenumlar’a saraydan kaçırmak suretiyle verebilmektedirler. Diğer köle sahipleri gibi saray da köle çocukları üzerinde belirli haklara sahip olduğundan kaçırılan çocukları geri alabilmektedir. 35. Kanun maddesinde erkek çocuklar ifadesi özel olarak belirtilerek köleye karşı köle verilmeli kanunu uygulanmaktadır. Kanaatimizce erkek çocuklara yönelik olan bu özel ibare ile asıl anlatılmak istenen köle çocuklarının evlatlık olarak alınması hususudur. Çocuk sahibi olamayan hür vatandaşların saray kölelerinin çocuklarını evlatlık olarak alabildiklerine işaret eden bu madde ile akıllara iki soru gelmektedir. Neden saray kölelerinin çocukları? Ve neden erkek çocuklar? Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Eskiçağ toplumlarında kölelere insan grubundan ziyade maddi varlık unsuru gözü ile bakılmaktadır. Eşnunna kanunlarında “Awilim” ve “Muşkenum” olarak Muşkenumların daha ayrıcalıklı bir sınıf olduğuna yönelik bilgilerin de verildiği iki sınıf karşımıza çıkmaktadır ki bu sınıflar diğer Sami şehir devletlerinde de toplumsal sınıf olarak mevcudiyetlerini korumuşlardır (Yaron, 1988: 27). Erkek çocukların özellikle ifade edilmesi hususu ise dönemin şartları göz önüne alındığında erkek kölelerin iş gücü olarak kadınlara nazaran daha faydalı olmalarından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Diğer bütün ürünlerde olduğu gibi köle sınıfında da doğal olarak en iyi kölelere sarayın sahip olması tabii bir durumdur.

40. Madde: “Eğer bir adam, bir erkek köle, bir kadın köle, bir öküz veya değeri olan ne varsa satın alırsa, (fakat) satanı ispat edemezse o hırsızdır.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 83).

49. Madde: “Eğer bir adam, çalıntı bir erkek köle (veya) çalıntı bir kız köleyle yakalanırsa, erkek köleye erkek köle (ve) kız köle için kız köle teslim edecektir.” (Goetze, 1951-1952: 88).

Hırsızlığa yönelik olan bu maddelerde ilk dikkati çeken husus kölelerin değeri olan eşya olarak nitelendirilmesidir. Bu suçların karşılığı olarak ta kısas uygulaması esas alınmaktadır.

50. Madde: “Eğer bir vali, nehir sevkiyatını idare eden bir kimse veya herhangi diğer bir memur, saraya veya muşkenum’a ait bir kayıp erkek köleyi, bir kayıp kadın köleyi, bir kayıp öküzü, bir kayıp eşeği, yakalar ve Eşnunna’ya götürmezse, fakat onu evinde alıyorsa bir ayın yalnız yedi gününü geçirse dahi, saray, ondan hırsızlık malı dava edecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 84). Hırsızlığın sadece halk arasında değil aynı zamanda devlet memurları tarafından da yapıldığını göstermektedir. Gümrükte kayıp eşyaların devlet memurları tarafından alınması ve himaye edilme süresi olarak 6 gün müsaadesi vardır. Bir memur evinde yukarıda sayılan ürünlerden birini 6 günden fazla saklayan memurlara hırsızlık davası açılmaktadır.

⁷ Awili, mar awili= Adam, İmtiyazlı vatandaş, bey, detaylı bilgi için bkz. (Roth, On mār awilim in the Old Babylonian Law Collections, 2013).

⁸ Muşkenum; Babil toplumunun üç temel sınıfından birini oluşturan bu sınıf Awilim’den daha aşağı kölelerden daha üstün olduğu anlaşılmaktadır. Köle yasaları incelendiğinde Muşkenumlar’a ait kölelerle ilgili yasalar ağırlık göstermektedir. Sınıf olarak Awilimler’dan daha aşağı olmalarına rağmen kölelik yasalarında saray ve Muşkenumlar’a ait köleler, hür vatandaşların kölelerinden üstün tutulmaktadır. Tam konumları belirli olmamakla birlikte Muşkenumlar’ın devlete bağlı sosyal bir sınıf olduğu söylenebilir. Detay için bkz. (Driver ve Miles, 2023: 353; Köroğlu, 2006: 114; Yaron, 1988: 132-146).

51. Madde: “Kannum⁹ ile bağlı veya abuttu¹⁰ ile işaretli Eşnunna’lı bir erkek veya kız köle veya muşkenum, sahibinin izni olmadan Eşnunna’nın kapısını terk etmeyecektir.” (Goetze, 1951-1952: 125).

52. Madde: “Bir erkek köle veya kadın köle koruyucu bir ulakla Eşnunna kapısından girerse, bağ, zincir ve tıraşı konulur yapılır ve sahibine emanet edilmiş olur.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 84).

Şehirden ancak sahipleri ile birlikte ya da onların izni ile ayrılabilen köleler bu durumlar dışında şehir kapısından geçerken yakalanırlarsa saray görevlileri tarafından yakalanmaktadır. Yakalanan köleler, kölelik göstergesi olan saç tıraşı yapılır, kölelik ipi bağlanıp zincirlenerek sahibine geri verilmektedir.

Burada direkt olarak kölelik ile ilgili olmayan fakat endirekt ilişkisi dolayısıyla vereceğimiz bazı kanun maddeleri ile konunun daha iyi açıklanması amaçlanmaktadır. 54. Madde: “Eğer bir öküz süskense, bölgesi, sahibini uyardıysa ve öküzünün (boynuzunu) köreltmediyse, bir adamı süsüp ölümüne sebep olduysa, öküzün sahibi 2/3 mana¹¹ ödeyecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 84). Hür bir vatandaşın bir evcil hayvan tarafından öldürülmesinin ardından bedeli 40 şekel gümüş olarak belirlenirken, aynı durum köleler için söz konusu olduğunda bu ücret 15 şekel gümüş olarak belirlenmiştir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 84). Tevrat’ta, Yasanın Tekrarı 21/32’de bir köle bedeli olarak 30 şekel gümüş, Lipit-İştar kanunlarında madde 13’te, Eşnunna kanunlarında 55 ve 57. maddelerinde ise bir kölenin bedeli 15 şekel gümüş daha ileride göreceğimiz üzere Hammurabi kanunlarında ise 1/3 MANA yani 20 şekel gümüş olarak belirlenmiştir. Nitekim bikri bozulmamış bir kadın köle ile karnında çocuğu ile birlikte öldürülen kadın köle fiyatları ise 1/3 MANA (Eşnunna 31-Hammurabi 214) gümüştür. Tevrat ve diğer Eskiçağ medeniyetlerinde köle fiyatlarının birbirinden farklı olmasının nedenini, daha önce de ifade ettiğimiz gibi bahsi geçen Eskiçağ medeniyetleri ile İsrail oğulları arasında mevcut olan zamansal farklılık olduğunu düşünmekteyiz.

4.3. Hammurabi Kanunlarında Kölelik

Nüfus yoğunluğunun Samiler tarafında oluşturulduğu Babil kenti Kiş ve Agede şehirlerini kapsayan bölgede yer almaktadır (Köroğlu, 2006: 107). Sümer şehir devletleri arasında gerçekleşen bölgesel anlaşmazlıklar sonucunda, Akadlı Sargon’un başarılı politikası ile birlikte bölgede tesis edilen güçlü istikrar ancak Tevrat’ta Amrafel¹² güçlü ve savaşçı bir kral olarak tasvir edilen Babil kralı Hammurabi döneminde tekrardan sağlanabilmiştir (Vincent, 1904: 738). Sümer ve Akad kültürünün hâkim olduğu bölgede siyasi birliği sağlayan kral Hammurabi, bu kültürlerin de katkısıyla dönemin en büyük medeniyetlerinden birini kurmayı başarmıştır (Köroğlu, 2006: 108). Gerçekleştirdiği toplumsal reform ve yasalar ile dönemim en ünlü siyasi kişiliği olmuştur. Hammurabi yasaları oluşturulurken de kendisinden önceki Sümer kültüründen etkilenerek daha kapsamlı yasaların oluşturulduğu gözlemlenmektedir (Langdon, 1920: 489-515). Babil üzerine yapılan çalışmalar sonucunda Awilim gibi bağımlı sosyal gruplar dışında Babil’de kölelik: Özel hanelerde kölelik, Tapınak köleliği ve Saray köleliği olarak üç ana grup olarak sınıflandırılmış ve sahiplerine ait mallar olup miras, alınıp satılma durumlarının olduğu vesikalar ile sabitlenmiştir (Spek, 1990: 247-249).

7. Madde: “Eğer bir adam ister gümüş, ister altın, ister erkek, ister kadın köle, ister öküz, ister koyun, ister eşek veya herhangi bir şeyi bir (hür) adamın oğlunun veya kölesinin elinden, şahitsiz veya senetsiz satın alır veya onu saklamak için alırsa, o adam hırsızdır, öldürülecektir” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 186). Hammurabi kanunlarında var olan sertlik ve kısas ilkeleri bu kanun maddesinde çok açık bir ifade ile görülmektedir. Çalınan malın kıymetine bakılmaksızın hırsızlara karşı sert bir cezanın uygulandığını gösteren bu maddede dikkatimizi çeken husus kölelerin, evin oğlu ile birlikte zikredilerek günlük yaşantılarına yönelik ipucu vermektedir. Evin oğlu ile birlikte anılan kölelerin günlük hayatta sahibine ait kıymetli eşyaların taşınması işini yapabildiklerini göstermektedir.

Hür bir vatandaşa veya bir Muşkenum’a ait bir kölenin şehirden kaçmasına yardım etmek veya onu kendisi için çalmanın cezası ölüm olarak belirlenmiştir (Gnuse, 2015: 46-47). Hırsızlara yönelik olan her iki madde de cezanın sertliği dikkati çekmektedir. Ayrıca Awilim’den düşük bir sınıf olan Muşkenum’ların köle sahibi olabilmeleri dikkati çekmektedir. Köleler arası ayırım yapılmadan Saray’ın ve Muşkenum’ların kölelerinin

⁹ Bağlı, ip, kuşak, bağ, bir kölenin ipi. (Tosun ve Yalvaç, 1989: 289).

¹⁰ Kölelik belirtisi olarak kölelere has saç tıraşı, (Tosun-Yalvaç, s. 280). Bazı araştırmacılar ise cariye olarak alınmış köle kadınların dahi çocuk doğurmalarına dek abuttum denilen kıyafeti giydiklerini söylemektedirler. Abuttum; köle göstergesi olarak giydikleri özel kıyafet olarak çevrilmiştir. (Driver ve Miles, 2023: 306-309).

¹¹ 1 MANA=60 şekel detay için bkz. (Tosun ve Yalvaç, 1989: 275 vd).

¹² Yarutılış, 14/1.

kaçırılmasının cezası ölümdür. Bir Muşkenum'a ait kölenin kayıp olması durumunda bizzat kralın tellalı tarafından duyuru yapılarak köleni aranması, Muşkenum sınıfının Awilim sınıfından daha aşağı olduğu bilinmesine rağmen, Muşkenum kölesinin özgür bir vatandaşın kölesinden daha üstün tutulduğunu kanıtlamaktadır (Driver ve Miles, 2023: 353). Köle sayılarının Babil'de az olmasından dolayı hazırlanan bu kanun maddeleri artan köle ticaretine karşın yerel kölelerin ülke içerisinde tutulmasına yönelik atılan adımlardır (Mendelsohn, 1935: 191). Artan köle ticareti karşısında halk arasında çocuk ve bebeklerin dini sebepler öne sürülerek ekonomik nedenli evlat edinmeler görülmektedir (Mendelsohn, 1935: 191). Sippar Erebbâ tapınağında bulunan tabletler üzerinde ismi yazılı 185 Naditum'un evlatlık aldıkları bilgisi yazılmaktadır (Lerner, 1986: 241-242). Birçok Eskiçağ medeniyeti için önemli bir maddi kaynak olarak görülen kölelerin kaçırılması Eski Yakın Doğu, Kuzey Mezopotamya ve Nuzi kanunlarına göre ciddi para cezası gerektirirken Babil'de köle kaçırılması ölüm cezasına çarptırılmaktadır (Gnuse, 2015: 46).

17. Madde: *"Eğer bir adam, kayıp bir erkek veya kadın köleyi kırdı (açıkta) yakalayıp onu sahibine getirirse, kölenin sahibi ona iki şekel gümüş verecektir."* (Tenney, 2017: 765).

18. Madde: *"Eğer bir köle, sahibini söylemezse, onu (yakalayan) saraya götürecektir. Durumu araştırılacak ve sahibine onu geri vereceklerdir."* (Tosun ve Yalvaç, 1989: 187).

Toplumda önemli bir kesimi kapsayan köle sınıfına yönelik detaylı kanun maddelerinin hayata geçirilmiş olması tabii bir durum olarak görülmektedir. Sahibinden kaçan kölelerin yakalanıp sahiplerine teslim edilerek kaçak köle sorununun önüne geçilmek istenmektedir. Kaçak köle avcılarına yönelik teşvik mahiyetinde olan ilk kanun maddesinde iki şekel gümüş ödül verilmektedir. Sahiplerden temin edilen ücretin, özgürlüklerini satın alabildiklerini bildiğimiz kölelerin sermayesinden, sahiplerin zararlarını telafi ettiklerini düşünmekteyiz. Devam eden kanun maddesinde ise başkasının kaçak kölesini sahiplenmenin cezası ölüm olarak belirlenmiştir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 187). Bu kanun maddesi ile anlaşılmalıdır ki bütün kaçak köle avcıları yakaladıkları köleleri sahiplerine geri teslim etmemekte, aksine kendi zimmetlerine geçirmeye çalışmışlardır. Bu durumda köle avcısı hırsız muamelesi görmekte ve ona göre ceza almaktadır.

20. Madde: Becerikli kölelerin köle avcılarının elinden dahi kaçabildiklerine işaret eden bu madde de avcının suçsuzluğunu kanıtlaması sadece tanrı yemini etmesi ve kölenin yerini bildiği kadarıyla doğru söylemesine bağlıdır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 187).

Borçlarından dolayı köle durumuna düşen özgür halk için ilgili kanun maddeleri şu şekildedir;

115. Madde: Borcuna karşılık rehine olarak tutulan ve çalıştırılan bir kimse eceli ile ölürse ev sahibi suçsuz sayılacaktır. Devamında gelen kanun maddesinde ise eğer rehine kişi ev sahibi tarafından öldürülmüş ise intikamı kısas esasına uygun bir şekilde alınmaktadır. Ölen rehinenin sahibi rehine oğlu ise ev sahibinin oğlu ya da ölen kişi kendi evinin reisi ise ev sahibinin kendisi ölüme mahkûm edilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 197).

Borçlardan dolayı köle konumuna düşme bütün Eskiçağ medeniyetlerinde görülmektedir. Borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda borcuna karşılık olarak alacaklının yanında köle olarak çalışmaktaydı. Bu gibi borç köleliğinin olduğu durumlarda haciz altında olan kişinin ölmesi durumunda ölüm nedenine bağlı olarak bazı cezai işlemler uygulanmaktadır. Doğal yollardan bir ölümün gerçekleşmesi durumunda haciz eden kişi haklı görülürken, dayak ya da kötü muameleden ölmesi durumunda ise haciz altında olan kimsenin toplumsal sınıfına bağlı olarak kısas ya da köle bedeli olan 1/3 MANA gümüş ödenmesi cezaları uygulanmaktaydı.

118. Madde: Kölelerin ticari amaçlar ile alınıp satılabildiği ve dahi üçüncü kişilere kiralandığı belirtilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 197). Kiralanan köle üzerinde köle sahibinin bir hakkı kalmamaktadır. 119. Madde: Cariye olan bir köle kadın eğer sahibine çocuk doğurmuşsa sahibinin borcuna karşılık rehine olarak verilse dahi sahibi borcunu ödediği takdirde cariyesini geri alabilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 197). Borcun karşılığında rehine olarak verilen kölelerin tüccar tarafından satılması durumunda ise tüccar haklı görülmektedir. Fakat verilen köle sahibine çocuk doğurmuş ise köle sahibi borcunu ödeyerek kölesini geri alabilmektedir. Nitekim daha önce de evin beyine çocuk doğuran kölelerin konumlarının diğer kölelere nazaran daha üstün olduklarını belirten kanun maddeleri okumuştuk. Borç köleliğinin oldukça yaygınlaştığı bahsi geçen kanun maddeleri ile de görülmektedir. Borcun ödenememesi durumunda bu dönemde bulunan en etkili çözümlerden biri insanların en değerleri maddi varlıklarından biri olan kölelerini, ev hanesinden birini ya da kendilerini borçlarına karşılık olarak belli bedel karşılığında satmalarıdır. III. Ur Hanedanı'nın yıkılması sonrasında kölelik sınıfına borçlarından dolayı katılan kişi sayısında büyük bir artış olması da Eski Babil kayıtlarına şöyle bir atasözünün düşmesine neden olmuştur: *"Buğdayı alacaklı veren Awilim'un buğdayı kendi*

buğdaydır, ancak faizi çok büyüktür” (Bailkey, 1967: 1230). Bu dönemde borçlardan dolayı rehine olarak verilen kişiler genel olarak “*Neputum*” olarak isimlendirilmişlerdir (Stol, 1995: 136).

144. Madde: “*Eğer bir adam bir Naditum¹³ ile evlenirse ve o naditum kocasına bir kadın köle verirse ve o kölenin doğurmasına sebep olursa (fakat) bu adam bir şugitum¹⁴ ile evlenmeye karar verirse o adama müsaade etmeyeceklerdir, şugitum’u alamayacaktır.*” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 199). Rahibe sınıfı olduğu bilinen Naditum’ların onurlarının korunması kanun ile temin edilmektedir. Kocasına çocuk doğurması için cariyeye alan Naditum sınıfına mensup bir rahibenin onurunun korunması için, kocalarının kendilerinden daha aşağı bir sınıf olduğu anlaşılan Şugitum sınıfından biri ile evlenmeleri yasaklanmıştır.

Naditum’un kendi eli ile kocasına cariyeye vermesi ise Tevrat’ta; “*Saray Mısırlı cariyesi Hacer’i kocası Avram’a karı olarak verdi.*” (Yaratılış: 16/3). Din kadının kendi eli ile kocasına çocuk doğurması amacıyla cariyeye vermesi, her iki Eskiçağ medeniyette paralel sosyal zihniyet olarak dikkat çekmektedir. Naditumlar özel bir sınıf olup evlenmelerine müsaade edilirken çocuk sahibi olmaları yasaklanmıştır (Arslantaş ve Septioğlu, 2016: 30).

146. Madde: Çocuk doğuran bir cariyeye evin hanımı ile anlaşmazlık yaşaması durumunda evin hanımı cariyeyi evden kovamaz ancak ona köleler arasında bir görev vererek onlar ile birlikte yaşamalarını sağlayabilir (Sayce, 1904: 261). Bu durum da ataerkil bir yapıya sahip bir toplumda çocuk doğuran bir cariyenin bu sebepten ötürü diğer kölelerden ayrı bir statüye sahip olduğunu göstermektedir. Çocuk doğurması için alınan cariyenin çocuk doğurmaması durumunda ise normal bir köleden farklı olmaksızın alınıp satılabilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 200). Evin beyine çocuk doğuran bir cariyenin evin hanımı tarafından evin beyinin sağ olduğu müddetçe evden kovulamaması durumu birçok Eskiçağ medeniyetinde olduğu gibi Tevrat’ta kendisine yer bulmaktadır. Nitekim Hacer hamile kaldıktan sonra evin hanımına karşı davranışları değişmiş ve Sara da İbrahim’den aldığı onay sonrasında Hacer’e karşı davranışlarında değişikliğe gitmiştir. Sara, Hacer’i kovamamış ancak bu baskılar sonrasında Hacer’in kaçmasını sağlamıştır (Yaratılış: 16/1-6).

170. Madde: “*Eğer bir adamın eşi ona çocuklar doğurursa ve kadın kölesi (de) ona çocuklar doğurursa, baba sağlığında kölenin ona doğurduğu çocuklara “benim çocuklarım” deyip eşinin çocukları ile birlikte onları sayarsa, sonra baba kaderine gittiğinde (öldüğünde) baba evinin malı içinden eşin ve kadın kölenin çocukları eşit olarak mal bölüşeceklerdir. (fakat) eşin ilk oğlu hisse içinden seçecek ve alacaktır.*” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 202). Bu kanun maddesi, bir cariyeden olma çocukların da baba mirasından pay alabildiklerini göstermektedir. Babanın, cariyeden olma çocuklarını öz evlatları olarak kabul edip ve bunu ilan etmesinden sonra, evin hanımından olan çocuklar ve cariyeden olan çocuklar mirasta ortak hakka sahip olmaktadır. Bu eşit mal paylaşımından sadece eşin ilk oğlu dilediğini seçme ayrılacağına sahiptir. “*Benim çocuklarımdır deyip eşinin çocukları ile birlikte onları sayarsa*” Kanaatimizce bu ifade ile sosyal bir tören anlatılmak istenmektedir. Babanın cariyeden olma çocuklarını benimsemesi ve bütün çocuklarını bir arada sayması ve bunu da halka ilan etmesi ancak bir tören ile gerçekleştirilmelidir. Bir sınıf atlama ve babanın öz evlatları unvanını alma işleminin, babanın “*Benim çocuklarım*” duyurusu ile gerçekleşen bir törenden sonra gerçekleşmektedir.

171. Madde: “*Eğer baba sağlığında, ona çocuk doğuran kadın kölenin çocuklarına “benim evlatlarımdır” demediyse, sonra baba kaderine gittiğinde (öldüğünde) baba evinin malından, kadın kölenin çocukları, eşin çocukları ile birlikte mal bölüşmeyeceklerdir. Kölenin ve çocuklarının özgürlükleri verilecektir. Eşin çocukları, kadın kölenin çocuklarına (karşı) kölelik için iddiada bulunmayacaklar.*” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 202). Babanın mirasından faydalanamayan çocuklar ise, özgür bir babadan olma sosyal statülerinden dolayı özgürlükleri verilmektedir (Mendelsohn, 1948: 39). Kanun maddesinde sadece kölenin değil aynı zamanda annelerinin de özgürlüklerinin verildiğini görmekteyiz. Kanun maddesinde çelişkili bir ifade bulunmaktadır. Eşin çocukları sadece kölenin çocukları üzerinde kölelik iddiasında bulunamazlar ifadesi vardır. Fakat

¹³ Naditum: Asil soydan gelen ve çeşitli tanrılara hizmet eden rahibe sınıfına denir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 275-276). Naditum: terim olarak “*Nadasa Bırakılmış*” anlamı veren bu kelime Babil döneminde Tanrı İstar’a hizmet etmeleri için yanlarında ciddi bir çeyiz ile tapınağa gönderilen kadınları tanımlamaktadır. Bu kadınların evlenmesi ve çocuk yapmaları yasaktır. Beraberinde getirdikleri çeyizlerin ancak öldükten sonra ailelerine teslim edildiği bu kadınların tapınaklardaki asıl görevlerinin kâtiplik olduğu düşünülmektedir. Kâtiplik dışında bu kadınların önemli ticari ve zirai faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Arslantaş ve Septioğlu, 2016: 30; Lerner, 1986: 241-242).

¹⁴ Şugitum= ilgili kanun maddelerinin incelenmesi sonucu, kadınlardan oluşan bu grup sosyal bir sınıf olarak belirtilmekte ve Naditumlar ile aynı sınıftan olmayan ve hatta daha aşağı olarak kabul gören dini bir gruptur (Tosun ve Yalvaç, 1989: 275-276).

özgürlüğü verilen köle kadın üzerine kölelik iddiasın bulunup ya da bulunamayacaklarına dair açık bir ifade görülmektedir.

175. Madde: “Eğer, saraya ait bir köle veya bir muşkenum’un kölesi ile bir bey kızı evlenirse ve çocuklar dünyaya getirirse, kölenin sahibi, beyin kızının çocukları üzerinde kölelik için hak iddia edemez.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 203)

176. Madde: “Eğer, saraya ait bir köle veya bir muşkenum’a ait bir köle bir bey kızı ile evlenirse onunla evlendiği zaman, baba evinin çeyizi ile birlikte, saray kölesinin veya muşkenum’un kölesinin evine girdikten ve birleştikten sonra ev yaptılar, mal edinirlerse ve sonra sarayın veya muşkenum’un kölesi kaderine gittiyse (öldüyse), beyin kızı çeyizini alacaktır. Fakat kocasının ve onun, birleştikten sonra edindiklerini ikiye bölecekler, kölenin sahibi yarısını alacak, diğer yarısını da çocukları için beyin kızı alacaktır.” İlgili maddenin **B** nüshası: “Eğer beyin kızının çeyizi yoksa kocası ile birleştikten sonra edindiklerini ikiye böleceklerdir. Yarısını kölenin sahibi alacak, diğer yarısını da çocukları için beyin kızı alacaktır.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 203).

Her iki kanun maddesinde de dikkati çeken ilk husus saray ve Muşkenum kölelerinin hür bir vatandaşın kölelerinden daha üstün tutulmalarıdır. Kölelerin evlenmesi ile ilgili kanunlar sadece saray ve Muşkenum kölelerinin evlenmeleri ile örneklendirilmiştir. Baba evinden çeyiz ile ayrılan kız, kocasının ölümünden sonra çeyizini almaktadır. Ancak onun dışında evlendikten sonra edinilen mal ikiye bölünerek yarısı köle sahibinin payına düşmektedir. Özgür bir anneden doğan çocuklar ise annede kalmaktadır. Bu kanun maddeleri açıkça göstermektedir ki saray ve Muşkenum’lara ait köleler mal sahibi olabilmektedirler. Hür vatandaş sınıfı olan Awilimler’e ait kölelerin mal sahibi olabileceklerine dair bilgiler verilmemektedir.

Kölelerin işledikleri suçlar ve kölelerin yaralanmaları durumunda uygulanacak cezai kanun maddeleri ile Hammurabi kanunları devam etmektedir. 199. Madde, bir kölenin kör edilmesi veya dışının kırılması durumunda köle fiyatının yarısı bir cezai işleme tabi tutulmaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 205). Bu madde kısasa kısas usulü ile bilinen Hammurabi Kanunlarında özgür bir birey ile köle arasında yaralama ile sonuçlanan durumlarda uygulanacak kanun maddesidir. Kölenin bey sınıfına yönelik işlediği şiddet suçlarında ise kölenin kulağı kesilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 206).

213. Madde: “Eğer bir beyin kadın kölesini dövüp, içindekini attırırsa (çocuğunun düşmesine sebep olursa) 2 şekel gümüş ödeyecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 206).

214. Madde: “Eğer o kadın köle ölürse 1/3 MANA gümüş ödeyecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 206).

İnsanların yaralanmaları ve kavgalara yönelik olan bu kanun maddelerinin ilkinde bey sınıftan birine vurmaya cesaret eden bir kölenin, kulağının kesilerek cezalandırılacağı belirtilmektedir. Bu şekilde köle üzerinde kalıcı hasar bırakılarak verilecek cezanın amacının caydırıcılık olduğunu düşünmekteyiz. Bu kalıcı hasarı gören diğer kölelerin korkutularak kontrol altında tutulmak istenmiş olmalıdır. Eğer bir beye ait köle kadını döverek çocuğunun düşmesine neden olunmuşsa iki şekel gümüş cezası verilmektedir. Köle kadının ölmesi durumunda ise bir köle bedeli olarak 1/3 MANA gümüş yani 20 şekel gümüş ceza olarak belirtilmiştir. Köle kadının karnındaki çocuğun beye mi yoksa köle birine mi ait olduğu belirtilmemektedir. Doğmamış çocuk köle sayılmakta ve beyin malıdır. Beyden olan köle kadının çocuklarının öz evlat olmaları için beyin tören yaparak bunu halka duyurması gerekmektedir ki nitekim henüz doğmamış çocuk için bu mümkün olmamakta ve bu yüzden hala köle sayılmaktadır. Köle bir anne ve babanın çocukları olması durumunda ise çocuk köle olduğu için iki şekel gümüş fiyat belirlenmiştir.

Suç ve ceza kanunları incelendiğinde dikkati çeken önemli bir husus ise davacı tarafın onayına bakılmaksızın davalının yargılanıp gerekli cezaya çarptırılmasıdır (Renger, 1977: 73). Bu davalar kamu davası mantığında bir şikâyetin oluşmasını beklemeksizin devlet mekanizması tarafından toplumun huzur ve sükûtu için açılmaktadır.

Hekimlerin tedavi ücretleri dahi tedavi edilenin hür vatandaş ya da köle olması durumunda alınan ücrette değişiklikler vardır. Bu sosyal sınıfa göre farklı ücret uygulamaları ise bu kanun maddeleri ile belirtilmektedir:

215. Madde: “Eğer bir hekim, ağır yaralı bir adamı bronz neşter ile ameliyat edip, adamın hayatını kurtarırsa (yaşatarsa) veya adamın alnını veya şakağını bronz neşterle açıp, adamı yaşatarsa 10 şekel gümüş alacaktır.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 206).

217. Madde: “Eğer köle ise, kölenin sahibi hekime 2 şekel gümüş verecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 206). Yaralının sağlığına kavuşturması durumunda uygulanan farklı ücret uygulamaları aynı şekilde yaralının ölmesi durumunda da farklı cezai işlem uygulamaları mevcuttur. Nitekim yaralı özgür adam öldüğünde hekimin

bilekleri kesilerek böylece gelecekte halk başarısız hekimin elinde ölmekten kurtarılmış olmaktadır (Driver ve Miles, 2023: 419). 216. kanun maddesi ise tedavi edilen kişi Muşkenum sınıfına mensup ise 5 şekel gümüş ödenmeli, ifadesi ile Muşkenum sınıfının özgür sınıfından düşük fakat köle sınıfından daha yüksek bir dereceye sahip olduğunu göstermektedir (Good, 1967: 949). Yaralı olan kölenin ölmesi durumunda ise;

219. Madde: “Eğer bir hekim, ağır yaralı bir muşkenum’un kölesi üzerinde bronz neşterle çalışıp, ölümüne sebep olursa köleye karşı köle ödeyecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 206).

Tedavi ile ilgili kanun maddelerinin devamında da yine belirgin bir şekilde görülmektedir ki tedavi ücretleri kişinin sosyal statüsüne bağlı olarak doğru bir orantı ile artmakta ya da azalmaktadır (Kılıç ve Erdem, 2015: 18). İlgili kanun maddeleri ise şu şekildedir:

221. Madde: “Eğer bir hekim bir adamın kırık kemiğini iyileştirir ve hasta bir damarı/adaleyi iyi ederse, yara sahibi hekime 5 şekel gümüş ödeyecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 207).

222. Madde: “Eğer muşkenum sınıfından bir kimse ise 3 şekel gümüş ödeyecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 207).

223. Madde: “Eğer bir bey kölesi ise, kölenin sahibi hekime 2 şekel gümüş ödeyecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 207).

Beylere ait köleler ve Muşkenumlar’a ait köleler üzerine farklı ücret tarifeleri ve farklı yasalar, Muşkenumlar’ın bir alt sınıftan olduğunu belirgin bir şekilde göstermektedir. Kanunlar nazarında alt sınıf olarak gösterilen Muşkenumlar’ın aynı zamanda krala bağlı ayrı bir halk sınıfı olduğunu da daha önce ifade etmiştik. Ayrıca tedavilerin zorluk seviyesine göre başarılı tedavilerde farklı ücret uygulamaları, başarısız olma durumunda ise farklı ücret uygulamaları uygulanmaktadır.

Kölelik göstergelerinden biri de köle tıraşlarının kendilerine has bir stile sahip olmasıdır. Kölelerin, berberler ile anlaşarak tıraşlarını sahibin izni olmadan yapmaları durumunda berberin bileği kesilmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 207). Kölelerin kölelik ibaresi olan tıraş stillerinde farklılık yapan berberlerin bileklerinin kesilmesi ile toplumda gelecekte oluşacak olumsuz durumların önüne geçilmek istenmektedir. Tıraşın üçüncü bir kişi tarafından zorla yaptırılması durumunda ise o kişi ölüme mahkûm edilirken berber yapacağı yeminden sonra serbest bırakılmaktadır (Tosun ve Yalvaç, 1989: 207).

Bütün cezai kanun maddelerinde suça karşılık ceza hükümleri kişinin sosyal statüsüne göre farklılık göstermektedir. Kötü bir ev inşa eden ustanın hatası sonucu yıkılan evde ölen kişi ya da kişilerin ev sahibi mi yoksa evin kölesi mi olduklarına bakılarak ustaya uygulanacak ceza hükmü değişkenlik göstermektedir. Yıkılan evde evin sahibinin ölmesi durumunda mimar ölüme mahkûm edilirken ya da ev sahibinin oğlunun ölmesi durumunda kısas esas alınırken (Tosun ve Yalvaç, 1989: 208), kölenin ölmesi durumunda ise kanun maddesi bu şekildedir:

231. Madde: “Ev sahibinin kölesinin ölümüne sebep olursa ev sahibine köle yerine köle verecektir.” (Westbrook, 1985: 251).

Bir kölenin hayvan tarafından öldürülmesi durumunda da köle sahibine hak sahibi olarak bakılmaktadır. Ceza hükmü ise tekrardan ölenin sosyal statüsüne göre farklılık göstermektedir.

251. Madde: “Eğer bir adamın öküzü süsken ise (ve) bölgenin ilgilileri onu uyardıkları halde boynuzunu köreltmediyse, öküzüne sahip çıkmadıysa, o öküz bey sınıfından birini süsüp ölümüne sebep olduysa 1/2 MANA gümüş verecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 209).

252. Madde: “Ölen adamın kölesi ise 1/3 MANA gümüş verecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 209).

Ölümlerle sonuçlanan hayvan yaralamaları sonucunda para cezasının uygulandığı görülmektedir. Kısas esasının hâkim olduğu Hammurabi kanunlarında, bu gibi istem dışı gerçekleşen durumlarda kısas yerine para cezası uygun görülmektedir. Bu kanun maddeleri ile anlaşılmaktadır ki Hammurabi kanunlarında hür bir bireyin fiyat karşılığı 30 şekel gümüş iken bir kölenin bedeli ise 20 şekel gümüşdür.

278. Madde: “Eğer bir adam, bir erkek köle veya bir kadın köle satın alırsa ve ay dolmadan sarası tutarsa, satanına geri dönecek, satın alan ödediği gümüşü (geri) alacaktır.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 211). Ücret karşılığında alınan bir köle ancak bir ay içerisinde sara hastalığı nüksederse önceki sahibine iade edilmektedir. Bu kanun maddesinin, Mezopotamya topraklarında bu hastalığın çok yaygın bir şekilde olduğu ve en geç bir ay içerisinde teşhis edildiğini göstermektedir.

279. Madde: “Eğer bir adam, bir erkek köle veya bir kadın köle satın alırsa ve bir iddia olursa, onu veren (satan) o iddiayı cevaplandıracaktır.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 211).

280. Madde: “Eğer bir adam, yabancı bir memlekette (diğer) bir adamın erkek köle veya kadın kölesini satın alırsa, kendi memleketine (yaşadığı şehre) döndüğü zaman erkek kölenin veya kadın kölenin sahibi erkek kölesini veya kadın kölesini tanırsa (açıklarsa) ve bu erkek veya kadın köle (döndüğü) memleketin evladı (yerlisi) iseler (satın alan) para ödemedi, onların özgürlükleri verilecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 211).

Bu kanun maddesinin tarafımızca yorumu, bu kölelerin önceden özgür kimseler oldukları ve çeşitli nedenler dolayısıyla köle durumuna düşmüş olmalarıdır. Nitekim diğer kanun maddelerinden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda borcu karşılığında köle durumuna düşen kişilerin belli bir süre köle olarak çalışmalarından sonra tekrardan özgürlüklerini kazanabildiklerini söyleyebiliriz. Bu kanun maddesi ise muhtemelen böyle bir yol ile köle durumuna düştükten sonra sahipleri tarafından, devlet takibinden bir şekilde kurtulmaları sonucu bu insanları daha uzun bir dönem köle olarak çalışmaya zorlanan özgür insanlara tekrardan özgürlüklerini vermek amaçlıdır. Bu duruma düşen insanlar ile ilgili diğer kanun maddeleri ise bu şekildedir:

281. Madde: “Eğer başka bir memleketin evlatları (vatandaşları) iseler, satın alan ödediği parayı tanrı önünde bildirecek. Erkek veya kadın kölenin sahibi tüccara verdiği gümüşü (geri) verecek, erkek veya kadın kölesini (kölelikten) çözecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 211). Ailenin de yaşadığı toprakları bırakıp farklı bir yere göç ettikleri durumunda ise kölenin evlatları olduğunu ispatlamaları sonucunda ancak köle fiyatının tüccara ödenmesi durumunda kölenin esaretine son verilmektedir.

282. Madde: “Eğer köle efendisine “sen benim efendim değilsin” derse (efendisi) onun kölesi olduğunu ona ispat edecek ve efendisi kulağını kesecektir.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 211). Kölenin akıl oyunu yaparak sahibini reddettiği durumların da yeteri kadar var olduğunu göstermektedir. İddianın yalan olduğu ispatlanırsa köle sert bir şekilde cezalandırılmaktadır. Yine bu kanun maddesi ile anlaşılmalıdır ki köle hırsızlığının yaşandığı bir durumda kölenin de şikâyet edebildiği merciler mevcuttur.

Hammurabi Kanunlarının 188-189 numaraları kanunlarında çirak yetiştirmeye yönelik ibareler vardır. Babil’de önemli bir ekonomik sınıf oluşturan kölelerin henüz çocukken bazı meslekleri öğrenmeleri için ustaların yanına çirak olarak verildiklerine işaret etmektedir (Mendelsohn, 1943: 26). Nitekim Babil’in son dönemlerine bakıldığında meslek sahibi kölelerin toplumda daha fazla yer edindiği görülmektedir (Mendelsohn, 1943: 26). Geç Babil döneminde artan meslek sahibi köle nüfusuna karşın saray ve tapınak gibi devletin başta gelen kurumlarında özgür zanaat sahibi insanlar çalıştırılmışlardır (Mendelsohn, 1943: 28). Babil kayıtlarında işletme sahibi olan köle kadınların kayıtları da vardır (Stol, 1995: 137). Bazı kayıtlarda sahip bira işletmesini kadın kölesine devrederken farklı kayıtlarda sahibin ev halkından biri olarak söz edilen köleler de vardır (Stol, 1995: 137). Bu dönemde kölelerin toplumda gittikçe daha önem arz eden mevkilere gelebildiklerini görmekteyiz.

4.4. Orta Asur Kanunlarında Kölelik

Hammurabi sülalesinin Babil ve çevresine hâkim olduğu M.Ö. ikinci bin yılın ilk yarısında Asur krallığı I. Şamşi-Adad önderliğinde ortaya çıkmıştır (Köroğlu, 2006: 131). Hitit ve Mitanni devletleriyle olan münasebetleri dolayısıyla siyasal alanlarını binyılın ikinci yarısında Anadolu dolaylarına değin genişletmişlerdir.

Asur kaynaklarına yönelik ilk bulgular, bugün Berlin müzesinde bulunan yazılış tarihleri I. Tiglat Pilaser dönemi olup fakat kanunların daha eski dönemlere ait olduğu düşünülen 9 tablettir (Roth, 1995: 132). Çağdaş hukuki metinler ile yapılan kıyaslamalar sonucunda üslup ve ifade bakımından kanunların M.Ö. 2450-2250 yıllarına ait olduğu düşünülmektedir (Bilgiç, 1963: 114). Bir prolog ve epiloğu olmayan kanunlar ifade tarzı bakımından Sümer ve Babil kanun maddeleri ile benzerlik göstermektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 15-16). Asur metinlerinde “ardu” kelimesi sahibi olmayan kişilerin mesleki durumu, saray ve bazı elit kesimlerde kullanılması dışında birçok Assurolog tarafından köleliği ifade eden genel bir terim olarak transkript edilmektedir (Tenney, 2017: 720).

4. Madde: “Eğer bir erkek köle veya kadın köle, (hür) bir adamın karısının elinden herhangi (çalınmış) bir şey kabul ederse, erkek ve kadın kölenin kulaklarını ve burnunu keseceklerdir. (Böylece) çalınmış mal ödenmiş olur (ve) adam (bu arada) karısının kulaklarını keser. Fakat karısını serbest bırakırsa, kulaklarını kesmezse, kadın ve erkek kölenin (de) kulak ve burunlarını kesmezler, çalınmış mal ödenmemiş olur.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 246).

Orta Asur Kanunları incelendiğinde kölelik ve köleler üzerine Hammurabi kanunlarına kıyas ile bakıldığında bilgi vermesi açısından eksik görülmektedir. Fakat yine de dönemin köle anlayışı hakkında önemli bilgiler

barındırmaktadır. Bu kanunlar incelendiğinde 40. madde Asur'da kadınların başlarının örtmelerinin evli ve sahipli oldukları anlamını açıkça göstermektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 253). Kanunların 41. Maddesi ise köle bir kadının başörtüsünü nasıl takabileceğini açıklamaktadır.

41. Madde: “Eğer bir adam Esirtu’sunu örtmek isterse, beş veya altı arkadaşını oturtup, onların önünde onu örtecek “o benim karımdır” diyecek, o, onun karısı olacaktır. Adamların önünde örtülmeyen ve kocası “bu karımdır” demeyen esirtu, eş değildir. Esirtu’dur. Eğer adam ölürse, örtülü karısının evlatları yoksa esirtu’ların evlatları, (öz) evlattırlar ve hisselerini alacaklardır.” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 253).

Bu kanunların 44. Maddesinde ise direkt olarak köle denilmemesine rağmen borçlarından dolayı rehine konumuna düşen insanlar hakkında da bilgi vermektedir. Nitekim esir ile evlenme hususu Tevrat Kanunlarında (Yasanın Tekrarı: 21/10-13) da ele alınmıştır. Esir ile evlenme geleneğinin bazı Mezopotamya toplumlarında olduğu da açıkça görülmektedir.

44. Madde: “İster bir Asurlu erkek ister bir Asurlu kadın (belli) fiyatı kadar bir adamın evinde rehin olarak oturursa veya bütün fiyatı (karşılığı) alınmışsa, onu dövecek, saçını yolacak, kulaklarını parçalayıp, delecektir (bu hakların hepsine sahiptir).” (Tosun ve Yalvaç, 1989: 253). Böyle bir kanun maddesi ile birlikte alacaklının hakları koruma altına alınmaya çalışılmakta ve alacaklının rehineler üzerinde birtakım hakka sahip oldukları açıkça belirtilmektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Kölelik ilk olarak “Yabancı Ülke adamı” anlamına gelen “LUNIT AH KUR” ideogramı ile Sümer kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere kölelik kavramının ortaya çıkması önceleri savaş esiri olarak ele geçirilen düşman ordusuna mensup askerleri tanımladığını düşünmekteyiz. Savaş esiri olarak ele geçirilen bu insanların günlük işlerde Saray ve Tapınak gibi ülkenin önemli kurumları tarafından kullanılmasından sonra dönemin insan gücüne fazlasıyla bağımlı ekonomik düzeninde kölelerin oldukça faydalı oldukları kanaatine varılmıştır. Zamanla köle sayılarında yaşanan artış ile birlikte toplumun en alt tabakasını oluşturan sosyal sınıf olan köleler üzerine Eskiçağ medeniyetlerinde kanunlar düzenlenmiştir. Toplum içerisinde giderek artan nüfuslarından dolayı kölelere yönelik suç, ceza ve ücret gibi birçok detayın kanun maddelerine de yansıtıldığını görmekteyiz. Önceleri sadece kaba iş gücü olarak kullanılan köleler zaman içerisinde ticareti yapılan önemli maddi unsur olarak görülmüşlerdir. Zaman içerisinde kabiliyetli köleler zanaat erbabı olarak yetişmeleri için ustaların yanına çırak olarak verildiklerini de görmekteyiz.

Köleler büyük çoğunluk tarafından maddi bir unsur olarak görülmektedir de onların evlenme, ücretlerini ödemeleri karşılığında özgür kalma gibi önemli hakları vardır. Bazı medeniyetlerde toplumun en alt tabakasını oluşturmalarına rağmen kölelerin de sahiplerinin dâhil olduğu sosyal sınıfa bağlı olarak kendi aralarında da bir sınıfsal ayrımın olduğu görülmektedir. Bazı kanunnameler özel olarak Saray ve Muşkenum kölelerine yönelik hazırlanması da bu duruma açıklık getirmektedir.

Kanun maddeleri genel olarak köle ücretleri, kölelerin de dâhil oldukları kavgalar, köle hırsızlığı ve kölelerin dâhil oldukları hırsızlıklar, kölelerin sahiplerine karşı olan tutumları gibi çok geniş bir yelpazede düzenlenmiştir. Köleler genel itibarı ile Eskiçağ medeniyetlerine ait kanunnamelerde altın ve gümüş gibi değerli maddi unsurlardan sonra sıralanarak maddi değerlerine dikkat çekilmiştir. En değerli köleler saray ve tapınağa ait olmakla birlikte toplumun büyük kesimi tarafından kölelerin kullanıldıklarını görmekteyiz. Köleliğe yönelik kanun maddelerine bakıldığında dikkati çeken bir diğer husus ise kölelerin kendi çocuklarını hür insanların çocukları ile değiştirmeleridir. Bazı kölelerin çocuklarının daha iyi bir hayat yaşamaları için yeni doğum yapmış asil soylu hür insanların çocukları ile değiştirebildiklerini gösteren ve bu duruma önlem olarak hazırlanan kanun maddeleri mevcuttur.

Kölelerin kaçırılmasına yönelik hazırlanan kanun maddelerine bakıldığında birçok Eskiçağ Medeniyeti bu suçun karşılığı olarak önemli bir maddi ceza uygulamıştır. Fakat Babil’de bu durum karşısında alınan önlemler daha sert olmuştur. Babil’de kölelerin kaçırılmalarının karşılığı olarak ölüm cezasına çarptırılma olduğunu görmekteyiz. Tevrat yasalarına bakıldığında bu durum karşısında biraz daha yumuşak tedbirlerin alındığı görülmektedir. Bunun en büyük nedeni olarak Tevrat yazarlarının, İsrail oğullarının Mısır’dan köle olarak kaçtıklarını unutmamaları olduğu düşüncesi genel kanı olarak kabul görmektedir.

Diğer medeniyetlerin köle anlayışları birbirlerine benzerken Tevrat’ın köle anlayışı iki farklı bakış açısına sahiptir. Tevrat’ın kölelere yönelik hükümleri köleleri iki farklı sınıf formunda ayırarak hazırlanmıştır. İbrani kölelere yönelik hazırlanan kanun maddeleri oldukça insancıl ve ayrıcalıklı iken İbrani olmayan kölelere

yönelik hazırlanan kanun maddeleri ise nispeten daha sert bir nitelik taşımaktadır. İbranelerin köle durumuna düşmelerinin birkaç nedeni vardır. İbrani biri ödeyemediği borçlar, ekonomik nedenlerden dolayı kendini ya da aile fertlerinden birini rehine köle olarak bırakması ya da hırsızlık gibi birkaç nedenden ötürü köle durumuna düşebilmektedir. Köle durumuna düşen İbrani köleler kefaletleri ödenmek suretiyle bir akrabası tarafından özgürlüğünü kazanabilmektedir. Borcunu ödeyemeyen bir İbrani köle ise anca yedinci yılını bekleyip azat olabilmektedir. İsrail oğulları maddi değer taşıyan ürünlerini saydıklarında altın ve gümüşten sonra sığırdan hemen önce kölelere yer vermektedirler. Bu bakımdan bakıldığında İbrani olmayan köleler İsrail oğulları için önemli bir maddi varlık unsuru olarak görülmektedir.

Sara'nın çocuk doğurmadığı için Hacer'i, eşi İbrahim'e çocuk doğurması için cariyeye olarak alması ise cariyelerin İsrail toplumunda çocuk doğurmaları için ikinci eş olarak alındıklarının en somut örneklerindedir. Nitekim Hacer'den doğan İsmail, baba mirasından faydalanamaması karşılığında özgürlüğünü alması ya da bir cariyeye olan Hacer'in evin hanımı olan Sara'ya karşı davranışlarının saygısızlaşması sonucunda İbrahim'in onayı ile Hacer, Sara tarafından sert muamelelere maruz kalmış ve kaçmak zorunda kalmıştır. Her iki medeniyette de çocuk doğuran cariyeye diğer kölelere nazaran daha önemli bir konuma sahip olmuş ve alınıp satılmamış fakat hatalarına karşılık olarak cezalandırılmışlardır. Benzer uygulamaların bazı Eskiçağ medeniyetleri için de geçerli olduğunu yukarıda görmüştük. Kölelik ile ilgili bazı uygulamaların benzerlik göstermesi medeniyetler arası kültürel etkileşimin bir sonucu ya da Tevrat yazarlarının dönemin tarihi ve kültürel değerlerine hâkim oldukları ve onlardan etkilendiklerinin göstergesi olarak yorumlanabilmektedir.

Kaynaklar

- Akkuş, S. (2007). Eski Ön Asya Toplumunda Kölelik Müessesesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Arslantaş, Y. Septioğlu, R. K. (2016). Çivi Yazılı Hukuki Belgelere Göre Mezopotamya'da Kadın". *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 1-41.
- Bailkey, N. (1967). Early Mesopotamian Constitutional Development. *The American Historical Review*, 1211-1236.
- Bilgiç, E. (1947). Çivi Yazılı Hukuki-İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları. *BELLETTEN*, 571-602.
- Bilgiç, E. (1963). Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 103-119.
- Bozkurt, G. (1981). Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65-103.
- Dinçer, M. (2017). Çivi Yazılı Kanun Metinlerinde "Borç Köleliği" Olgusu. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21-40.
- Dinçol, B. (2003). *Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Driver, G. R. Miles, J. C. (2023). The Babylonian Laws C. I-II. Elazığ, Merkez, Türkiye. <https://archive.org/details/babylonianlaws0000hamm/page/n7/mode/2up?view=theater> adresinden alındı
- Fensham, F. C. (1962). Widow, Orphan, and the Poor in Ancient Near Eastern Legal and Wisdom Literature. *Journal of Near Eastern Studies*, 129-139.
- Finkelstein, J. J. (1968/1969). The Laws of Ur-Nammu. *ASOR*, 66-82.
- Gnuse, R. K. (2015). Freedom for the Oppressed Debt-slaves. R. K. Gnuse içinde, *Trajectories of Justice (What the Bible Says about Slaves, Women, and Homosexuality)* (s. 43-63). The Lutterworth Press.
- Goetze, A. (1951-1952). *The Laws of Eshnunna*. New Haven: The American Schools of Oriental Research.
- Good, E. M. (1967). Capital Punishment and Its Alternatives in Ancient Near Eastern Law. *Stanford Law Review*, 947-977.
- Gunkel, H. (2009). *Israel and Babylon (The Babylonian Influence on Israelite Religion)*. [www.jstor.org: https://www.jstor.org/stable/j.ctt1cgf7gp.9](http://www.jstor.org/https://www.jstor.org/stable/j.ctt1cgf7gp.9) adresinden alındı
- Heger, P. (2005). Source of Law in the Biblical and Mesopotamian Law Collections. *Biblica*, 324-342.
- Karauğuz, G. (2018). *Hitit Yasaları*. konya: Çizgi Kitabevi.
- Kaynak, M. (2007). *Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'dan Gözlemler*. İstanbul: Yay Matbaacılık.
- Kılıç, Y. Erdem, F. (2015). Eski Mezopotamya Hukûk'unda Meslekî Suçlara Verilen Cezalar. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1-30.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*. Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayını.
- Kıtabı Mukaddes Şirketi. (2008). *Tevrat, Kutsal Kitap (Eski Ahit)*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Köroğlu, K. (2006). *Eski Mezopotamya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Landsberger, B. (1939). Die Serie ana ittišu. *Journal of the American Oriental Society*, 265-271.

- Langdon, S. (1920). The Sumerian Law Code Compared with the Code of Hammurabi. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 489-515.
- Lemche, N. P. (1976). The Manumission of Slaves: The Fallow Year, the Sabbatical Year, the Jubel Year. *Brill*, 38-59.
- Lerner, G. (1986). The Origin of Prostitution in Ancient Mesopotamia. *Signs*, Winter, 236-254.
- Mendelsohn, I. (1935). The Conditional Sale into Slavery of Free-Born Daughters in Nuzi and the Law of Ex. 21.: *Journal of the American Oriental Society*, 190-195.
- Mendelsohn, I. (1943). Free Artisans and Slaves in Mesopotamia. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 25-29.
- Mendelsohn, I. (1948). The Family in the Ancient Near East. *The Biblical Archaeologist*, 24-40.
- Mendelsohn, I. (1954). The Disinheritance of Jephthah in the Light of Paragraph 27 of the Lipit-Ishtar Code. *Israel Exploration Journal*, 116-119.
- Mendelsohn, I. (1955). On Slavery in Alalakh. *Israel Exploration Journal*, 65-72.
- Reid, J. N. (2017). The Children Slaves in Early Mesopotamian Laws and Edict. *Presses Universitaires de France*, 9-23.
- Renger, J. (1977). Wrongdoing and Its Sanctions: On "Criminal" and "Civil" Law in the Old Babylonian. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 65-77.
- Roth, M. T. (1995). *Law Colletions from Mesopotamia an Asia Minor*. Atlanta, Georgia: Scholars Press.
- Roth, M. T. (2013). On mār awīlim in the Old Babylonian Law Collections. *Journal of Near Eastern Studies*, 267-272.
- Sayce, A. H. (1904). The Legal Code of Babylonia. *The American Journal of Theology*, 256-266.
- Scholz, S. (2017). "Back Then It Was Legal": The Epistemological Imbalance in Readings of Biblical and Ancient Near Eastern Rape Legislation. S. Scholz içinde, *The Bible as Political Artifact* (s. 93-122). 1517 Media; Fortress Press.
- Spek, R. J. (1990). Slavery in Babylonia. From Nabopolassar to Alexander the Great (626-331BC). *Kitap inceleme, M. A. Dandamaev, Slavery in Babylonia. From Nabopolassar to Alexander the Great (626-331BC)*, 247-252. BRILL.
- Steele, F. R. (1948). The Code Of Lipit-Isthar. *American Journal of Archaeology*, 425-450.
- Stol, M. (1995). Women in Mesopotamia. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 123-144.
- Tenney, J. S. (2017). Babylonian Populations, Servility, and Cuneiform Records. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 715-787.
- Tosun, M. (1973). Sümer, Babil ve Assur'lularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler. *BELLE TEN*, 37(148), 557-582.
- Tosun, M. Yalvaç K. (1989). *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Üzüm, H. (2013). Tanah ve Talmut'ta Kölelik. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 163-182.
- Vincent, G. E. (1904). The Laws of Hammurabi. *American Journal of Sociology*, 737-754.
- Westbrook, R. (1985). Biblical and Cuneiform Law Codes . *Revue Biblique*, 247-264.
- Yaron, R. (1988). *The Laws of Eshnunna*. Jarusalem: The Magnes Press.
- Yılmaz, C. A. Yılmaz, H. (2018). Hammurabi Ur-Nammu ve Hitit Kanunlarında "Kadın" Üzerine Mukayeseli Bir Bakış. D. A. Prof. Dr. Rahmi Doğanay içinde, *Rifat Özdemir'e Armağan* (s. 34-49). İstanbul: Hiper yayın.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

---

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
